

МАВРОВСКА ПСИХИЧКА ГРУПА.

Под упливом различитог развитка самих психичких способности и разних етничких, географских, економских, историских и културних утицаја јужњачка варијанта динарског психичког типа¹ диференцирала се у читав мозаик од психичких група. Од Ниша и Метохије пружа се ка југу врло интересно шаренило етнопсихолошких нијанси основних, доминантних јужносрбијанских психичких карактеристика. У томе мозаику, у томе шаренилу претставља нарочиту научну интересантност *мавровска психичка група* како својом генезом тако садржином и обликом.²

I

Генеза и општи психолошки профил.

1 — У формацији мавровске психичке групе, као што ћемо то мало ниже детаљно видети, од примарног и пресудног утицаја и значаја су били *психолошки чиниоци необичне развијености имагинативних функција и карактеристичне прекости у реакцији*

Ти основни психички чиниоци, који хајдука чине хајдуком, и догнали су прадедове и дедове данашњих Мавроваца у мавровску котлину, ту природну хајдучку бусију на највишем, вечито хладном, шумовитом превоју Враце и Бистре планине, у природно то хајдучко гнездо на путу који спаја Гостивар и Дебар, Скопље и Албанију.

Ове психичке чиниоце, као диференцијелне етнопсихолошке карактеристике, констатовали смо експерименталном психолошком методом *tests-a*-код свију данас доминантних мавровских сојева и утврдили их, по живом народном предању, и код првих оснивача ових сојева, редовно хајдука дошлих са разних страна.³ — Свога хајдучко-поетског темперамента су и сами Мавровци свесни. Често се старији чују где, и с поносом и тобож критикујући, веле: „*Како нашише дедовци, и мије сме свите арамији. Ама несме лоши људи. Сон повише од леб јадиме; а песна пејење, шупан, чукање, шова ти е наша рабоћа.*“

Што се граница мавровске психичке групе тиче, ево како их саме ове диференцирајуће доминантне психичке одлике повлаче. — Идући од Гостивара преко Здуња, Врутока, Речана и Орђуше, уз косу Бистре, методом *tests-a* смо утврдили да се ове две одлике први пут истичу у етнопсихолошком профилу главних сојева села *Дуфа*, још снажније и многобројније афирмирају у профилима доминантних сојева *Леунова*, *Нићифорова* и *Маврова*, тих насеља саме мавровске котлине, а сасвим ишчезавају у профилима горњореканских села *Врбена*, *Кичинице*, *Беличице*, *Богдева*, *Кракорнице*, *Нићипура* и т. д.

¹ У својој књизи *О психичком типу Јужносрбијанаца (Посебно издање географског друштва*, свеска 6, 1929.) подробно смо психички одредили границе и специјалне одлике јужњачке варијанте динарског психичког типа.

² По етнопсихолошкој генези и конституцији су мавровској психичкој групи донекле блиске *малешевска* и *азотска психичка група*.

³ В. мало ниже одељак II.

Тако оне издвајају становништво великих и моћних села Дуфа, Леунова, Ниџифорова и Маврова у нарочиту мавровску психичку групу јужњачке варијанте динарског психичког типа, дајући нарочити психички шон његовим основним типским динарским и секундарним варијететним јужњачким одликама.

Дубоког проматрачког инстинкта, Јован Цвијић је осетио да се са Мавровом диференцира нарочита психичка група,⁴ али, бавећи се у овом крају поглавито геоморфолошким и антропогеографским проблемима, није он улазио нити у детаљну (нарочито не експерименталну и прецизну) етнопсихолошку диференцијелну анализу ове групе, нити у њену генезу, нити пак у одређивање њених граница. Зато се резултати наших детаљних истраживања не слажу са многим од његових мишљења о Мавровцима.

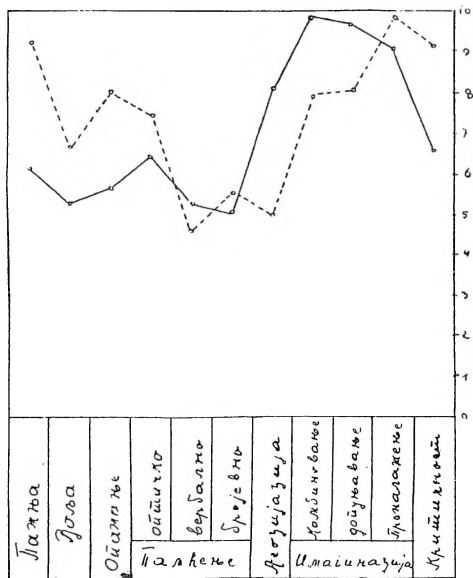
2 — Особине које групишу доминантне мавровске сојеве, а са њима и сама села, у нарочиту психолошку целину, дефинисане прецизније јесу: 1⁰ врло јако развијена имажинација, нарочито имажинација комбиновања и допуњавања, и 2⁰ знатна подложност како сугестији споља тако и аутосугестији а, отуд плаховитост, недостатак објективности у опажању и непостојаност у хотењу. Изузетна развијеност ових особина лако се констатује методом *tests-a* и то скоро потпуно подједнака код доминантних сојева.

У њиховом психолошком профилу манифестује се она као нарочито отступање од општег профила јужњачке варијанте у његовим моментима пажње, воље, опажања, асоцијације и имажинације, задржавајући увек опште контуре овога профила. Ако непрекиданом линијом обележимо општи профил јужњачке варијанте динарског психичког типа а непрекидном линијом психолошки профил доминантних мавровских сојева, ево како изгледа психолошка диференцијација ових последњих од главног профилног потеза јужњачке варијанте.

Сугестибилност Мавроваца, која се у обичном животу манифестује, као прекост и непостојаност, у индукованом профилу се јавља као знатан пад способности пажње, хотења и опажања. Ови резултати експерименталне методе су потпуно разумљиви са становишта опште психологије. Већа сугестибил-

ност значи 1⁰ већу подложност расејавању, па и мању подобност пажње, 2⁰ сметање одлучивању синтезом читаве личности, те и одлуке које се доносе тек појединим деловима личности, под упливом појединачних тежњи и зато са знатно слабијим хотењем, 3⁰ подложност многим претпоставкама, предубеђењима и предрасудама које донекле онемогућавају објективност опажања.

Изузетна развијеност асоцијативне функције као и комбинативне и допуњивачке имажинације чини да психолошки профил основних мавровских сојева знатно отскаче од општег варијететног профила Јужносрбијанаца последњим својим потезима, чувајући увек главни облик овог последњег. Необично жива и богата асоцијација која обилује везама по сличности и супротности (високог коефициента од 8,43), затим ванредно моћна ствара-

Сл. 1.

⁴ *La Péninsule Balkanique*, 1918, p. 443—445.

лачка имагинација допуњавања (коефициенат 9,81), и комбиновања (коефициенат 9,96), дају душевном животу ове области нарочити тон.

Видели смо⁵ да „жива машта“, „тај основни чинилац народног схватања, разумевања и стварања, као једно од основних одлика динарског психичког типа, важан и моћан је фактор јужносрбијанског душевног живота.“ Али код доминантних мавровских сојева машта не остаје као у опште у динарском психичком типу и његовој јужњачкој варијанти чинилац међу чиниоцима, већ је нарочито развијена, што је, разуме се, морало ићи донекле на рачун других духовних способности. И због тога што су асоцијативне и имажинативне способности код њих високо надмоћне над свима другим, а нарочито над диспозицијама које стоје у основама пажње, воље, опажања и критичности, цела мавровска етнопсихолошка група живи таквим духовним животом који је сав у знаку *плаховишог стваралачког заноса и поноса, непрестаног увек новог оптимистичког комбиновања и допуњавања, неуморног имагинативног стремљења, бескраја од међусобних интрига, вршоглавог шрговачког спекуланштва, најсложенијег мистицизма и дубоког народног песничства*. Оваква, мавровска психичка група тако дубоко хармонизира са својом географском, економском, етничком, историском и културном средином, да се психолошки још одликује нарочитом *веселошћу и ведрином*.

II

Карактеристичне етнопсихолошке компоненте.

1 — Прилазећи етнопсихолошкој диференцијелној анализи појединих мавровских сојева, тих појединих компонената мавровске психичке групе, испитајмо пре свега скуп доминантних сојева који и дају општи етнопсихолошки тон овој психичкој групи.

Међу доминантне сојеве спада пре свега онај разгранати сој чије старо име је *Васои*, а чији један огранак се налази у Дуфу под именом *Хајдаровци* (6 домова који славе Аранђеловден) а други огранак у Леунову под именом *Диневци* (18 домова који славе такође Аранђеловден). По њиховом предању „*дедовци*“ су им пре триста година дошли „*од Црна Гора*, одакле су као „*пшурчењаци*“ и „*лоши људи, арамији*“ били прогнати.⁶ Кад су се, бежећи, склонили у Врбен, чисто хришћанско село, а и тако шумовито тада и дивље место, да су могли исповедати све што год су хтели, вратили су се хришћанској вери. Први су названи *Хајдаровци* по најстаријем претку који, долазећи као муслиман, звао се Хајдар али који, вративши се православлу, био је узео име Периша. Називају се, али се то ређе чује, и *Васои*, јер су се њихови стари тако називали, причајући да су од Васојевића из Црне Горе.

Диневци причају да је њихов прадед Синадин (Дине) био Хајдаров брат и да, „*силен и праведен ајдушин*“, није се он с братом могао сложити, те је прешао у Леуново. Из сличних разлога доцнији потомци Хајдарови, Секула и Исак прелазе у Дуф.

Патријархалност је у овоме соју, као и у осталим доминантним, широка и добро очувана. Све добро једне задруге припада поједнако свима њеним члановима а над целином има апсолутну власт „*домаћин*.“ Економски окупљена око заједничког обрађивања и искоришћавања заједничког поседа и печалбарских предузећа, задруга је у овоме соју, више него обично окупљена око своје иконе која редовно мора бити, бар по изгледу, врло стара, јер само „*стари икони имав стара свешта сила*.“ Икона, која редовно претставља славског патрона овога соја, Арханђела Михаила, и пред којом се сви свечани и важни породични догађаји збивају, чврсто је везана за дом

⁵ В. нашу књигу *О психичком типу Јужносрбијанаца*, ст. 18—19.

⁶ Како се назначено време поклапа са временом „истребљења потурица“ можда је ово било прави узрок њиховог исељавања.

и најстарије лице у задрузи.⁷ Из кућа се може изнети само о слави, на дан Арханђела Михаила, кад се носи у цркву, заједно са „колачом“ и „свећом“ да добије „иште од света сила.“ Сва религиозност овога соја, као и других у овој психичкој групи, доминирана је вером у свемоћно свето заштитништво задружнога патрона. Арханђел Михаило чува задругу и сав дом од „лошошији, мађији, лоши људи и свише други лоши рабоћи.“ Брани он и од самога Бога који „судбина дава и лоша и добра,“ од кога долази и „што е лошо“ или како се то још у албанизираним породицама на албанском пословички каже: „кеч преи зоти.“

Поводом овога соја приметимо још само то да промена језика не доноси сама собом никакве знатније етнопсихолошке модификације менталитета оне етничке јединице која је језик променила, ако су сви остали услови духовног живота остали исти. Из истог овог соја *Васои*, породице *Хајдаровци* у Дуфу, на ударцу арнаутског зулума, примиле су пре осамдесетак година албански језик и говоре искључиво албански, а породице *Диневи* у Леунову, заклоњеније од Хајдаровских, сачувале су свој народни језик и обично се у њима не зна ни речи албанске. Међутим, различита

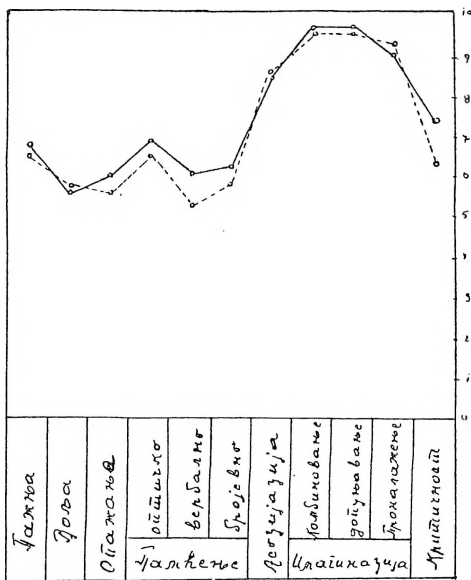
дискурзивност албанског и српског језика није произвела никакав осетни диференцијални еквивалент у развоју самих психичких профила ова два огранка истог соја. Обележимо ли испрекиданом линијом психички профил *Диневаца* а непрекидном *Хајдароваца* ево како се они имају један према другом:

Нешто већу развијеност пажње, опажања, оптичког, вербалног и бројевног памћења, комбинативне и дупуњивачке имажинације код *Хајдароваца* нагињемо сматрати пре као последицу њиховог школовања него као последицу примања и усвајања албанског језика, друкчије дискурзивности. За разлику од *Диневаца* *Хајдаровци* врло радо посећују школу, одлазе у гимназију, учитељску школу и богословију. Међу њима има и врло културних људи. А са културом и интелектуалним образовањем две функције се несумњиво психолошки развијају: 1^о пажња и 2^о памћење. Остаје дакле, да промена језика не само да не мења битно сâм психолошки профил соја, већга оставља карактеристично истостепено развијеног.

На јасном примеру, дакле, овог соја, од којег је један огранак албанизиран а други остао самосвојан, јасно се види да није албанизација појединих сојева ове психичке групе донела никаквих психолошких конституционих промена. Интеграција профила с једне стране свих албанизираних сојева села Дуфа а с друге свих сачуваних сојева Леунова, Ниџифорова и Маврова потпуно потврђује ову појединачну одредбу.

2 — Поред Хајдароваца је у Дуфу један од најдоминантнијих сојева онај који са својих 25 домова чини у самом селу засеок за себе, а који се зове подједнако *Јарчевци* и *Машуге* (слава св. Петка). Овај сој је пре двеста година пребегаво овамо „на планина“ из горњополошког села Прешевца, идући

⁷ Ако се задруга дели, икона прелази у ону кућу у коју иде најстарији мушкарац те задруге.

Сл. 2.

за извесним својим мушким члановима који су по Шари хајдуковали. Јарчевцима су названи зато што су се, поред хајдучије, бавили нарочито још неговањем и продајом јараца. Назив Матуга добили су више као „прекор“ по једном свом знаменитом харамбаши, неком Новици, који је имао најмоћнију хајдучку дружину на Шар-планини и којег је приволио тетовски Абди-Раман паша да ступи у његову службу дајући му неограничену власт над свим селима која се налазе на југоисточним косама Шаре. Због храбрости са којом је Новица учинио многе услуге паши при обнови старог тетовског града, одликовао га је паша, дајући му право да носи еполете, те Новица би назван на албанском *Новеја ме шуга* (Новица са еполетама), откуд назив свих *Јарчеваца*, из чије је средине био, *Машуга* (са еполетама) или *Машуговци*.

Као Хајдаровци и Матуге су високи, црномањсти, мршави, кошчати, окретни, виолентни и безмерне сањалице. Као Хајдаровци и они говоре албански, патријархални су, славе своју славу Св. Петку и мистички су религиозни. Необична развијеност маште и нарочита сугестибилност њихове су дубоке карактеристике.

3 — Истог психичког профила и доминантни су у дуфском засеоку Брезовцу *Тотшеви*, који су дошли из Пишкорејске околине, *Бировци*, који су овамо прешли из поречке Штировице, и нарочито *Фичоровци*, који су се доселили непосредно из горњоречког Жужња. Овај последњи сој је нарочито брижљиво и потпуно чувао кроз последња три века своју народну традицију; и имајући узастопце духовно врло моћне свештенике *Давида, прошојереја Саву, Теофила, Петра* и најзад *Давида Поповића*, доминирао је читавим овим крајем. У психолошком профилу Фичороваца отскаче својим развитком само мнемичка функција, и то оптичко памћење коефицијентом од 8'36, вербално памћење коефицијентом од 7'18, бројевно памћење коефицијентом од 7'53. Свакојако да се као ефекат развијености ове функције и очувало код њих читаво богатство података о прошлом народном животу ових крајева.

4 — У дуфском засеоку *Тољане* су доминантни сојеви *Нистровци* (5 домова) и *Голопушкар* (2 дома). Нистровци су дошли из Нистрова (Горња Река) пре стотину година због неслагања са тамошњим сељанима тога доба. Голопушкар, необично виолентни, скоро дивљачни, дошли су из Нићипура (Горња Река) пре више од сто година. Своје име Голопушкар добили су још у Нићипуру зато што су једном приликом кад су им Арнаути стоку напали излетели из својих кућа са „голим пушкама“ т. ј. са кременачама на којима није било „чарга“ (кремена), и, ипак, јуначно отерали пљачкаше.

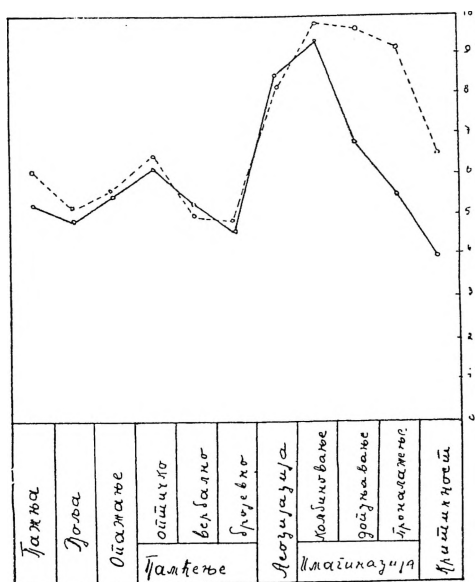
Код оба ова соја запажа се знатна депресија, откуд нарочита повученост у себе; али свака реакција која им се измами и тако рећи измакне читава је експлозија.

Као и сви мавровски доминантни сојеви крајње су правдољубиви и честољубиви. Специјално је код њих то што их и најситнија неправда, која се њих лично и не тиче, скоро ненормално разжести. Зато их се сви други прибојавају и зато их сви други нарочито поштују.

5 — У Дуфу је још доминантан сој *Балабанар* (10 домова), Арнаута мухамедове вере, који је пре осамдесетак година дошао из Штировице (Горња Река), последње етапе својих померања из Албаније. Под притиском овога соја, помаганог од многих повремених арнаутских пљачкашких чета, и усвојили су, током последњих деценија турске владавине, српски сојеви арнаутски језик. Прича се да су за једну српску реч секли оба ува, за две и нос.

Психолошки, Балабани се разликују од других доминантних мавровских сојева што су релативно слабије пажње, мање развијених имагинативних и критичких способности, нарочите слабије дисциплинованије инвентивне допунљивачке и проналазачке имагинације. Њихов психички профил, повучен

непрекидном линијом, према општем профилу мавровских доминантних сојева, повученим испрекиданом линијом, има се на следећи начин:

Сл. 3.

као моћан хајдук, прогоњен са свих страна. О његовој храбрости и његовој довитљивости прича се много.

Тако, „ушше кога се праило старо Балшеце,“ Турци су дотерали све жене, чак и болесне и трудне, да им под бичем преносе и ваљају камење за зидове града, јер су мушкарци побегли у планину да не зидају својим непријатељима утврђење. Требало је спасти несрећне жене овог ужасног кулука. Али како? — Хајдук Зеленгора, с планине на планину оде у Цариград. Распита се кад и куда ће султан са својом свитом најскорије да прође. Ту он оде, увијен у накатраћену асуру, коју кад султан би на домаку, запали. Повиче султан на своје људе те ови угасише ватру и доведоше му унакаженога Зеленгору. Кад га султан запита, какве су га муке натерале на овако што, Зеленгора му исприча шта се све ради у његовом крају са нејаким светом. Потрешен изгледом унакаженог Зеленгоре и његовом великодушности, султан одмах нареди да се овај кулук укине, и Балтепе о његовом трошку гради.

Зеленгоровци, укрштањем са другим доминантним мавровским сојевима и непосредним психолошким сличњавањем, претстављају изразити тип Мавроваца. Нагли, подложни сугестији, јако развијене маште, носе они још и традицију читавога села. Стогодишњак чо-Јандре, даровити приповедач, неисцрпив је извор података о свему и свачему, расуђујући о свему врло критично. Цео сој Зеленгороваца одликује се духовном позитивношћу. Само његови чланови не верују у постојање „јапера, ветрушки“ и других надприродних бића, нити у моћ чини. Обично, на питање, јесу ли они или њихови стари тако што видели или осетили, одговарају: „Кој има страф свешто ке види, мије шакви рабоћи несме видели!“ Никакво чудо онда, ако је сој овако позитивног менталитета, имао водећу улогу у друштвеним стварима средине која је сва била у непрестаним трзавицама примитивних и митолошких маштарија. Но, ако је избегао својом развијенијом критичношћу романтизам надприродног, сој Зеленгороваца дубоко пати од романтизма друштвеног. Његови претци су се губили у немогућим хајдучким подухватима, његови истакнути садањи

Већи недостатак пажње и критичности објашњава њихову велику подложност сугестији и аутосугестији, још већу прекост у реакцији, а са овим и знатнију виолентност него код других. Мања развијеност критичних имажинативних способности објашњава неконструктивност њиховог духовног живота, стереотипно њихово мухамеданство без праве верске садржине, и уопште духовну стагнацију. Вероватно, у томе треба тражити разлог и њихове знатне друштвене дезоријентације.

6 — У Леунову поред Диневаца,⁸ психолошки су типично доминантни Зеленгоровци (19 домова, славе Св. Николу), који су, по предању један од сојева оснивача села. Зеленгора, са својом браћом и стричевима дошао је из Босне. Не зна се тачно кад је дошао, неки веле пре триста година а неки мисле и пре, али се зна да је дошао

⁸ Vide supra II, 1.

домаћини губе се кад оду „на гурбеш“ у екстравагантним спекулацијама а код куће проповедају и покушавају примењивати разне друштвене идеализме.

7 — У овоме последњем врло близак је зеленгоровском соју сој *Каљошовци*, који је спреман на свако пожртвовање само да њихово село пође напред. Главни огранак Каљошоваца, *Стојановци*, (11 домова, славе Св. Алимпија) непрестано покушава да створи нове изворе народног благостања, сеје на мавровским висинама, на којима је до сада успевала само раж, кукуруз, нарочите врсте пшенице добављене из Америке, купус и друге усеве и поврћа; оснива млекарске задруге; ради на томе да Мавровско поље постане за Јужносрбијанце оно што је Златибор за Србијанце са севера, носи киселе воде са разних мавровских „ајазми“ (лековитих извора) на хемијску анализу; прави предлоге о томе да се мавровска река загати код Ханова и да се неплодно, баровито Мавровско поље поново претвори у језеро које би се једне стране додало иначе врло великој природној лепоти овога краја оно што би га учинило неупоредивим и заиста ненадмашивим летовалиштем а с друге стране би као огроман рибарник могло запослити све оне Мавровце који су приморани да одлазе „на печалба, на гурбет“ и буде извор правог богатства. Иду они чак дотле да фотографишу мавровско поље у пролеће, кад је оно као у сну покривено самим нарцисовим цветом и шаљу ове фотографије утицајним и богатим личностима у земљи.

Интересантно је да под упливом овог истог мобила друштвеног идеализма и пожртвовања, други огранак соја Каљошовци, сој *Аметшовци*, (14 домова) примио је и мухамеданску веру пре осамдесетак година. Кад су Мавровци у сталној борби са арнаутским пљачкашима средином прошлог века, поглавито због тога што су почели одлазити у печалбу, ослабили, настала је немилосрдна борба између дебарског и тетовског паше око Маврова за које се до тада нико није питао коме је припадало а које је тада сваки присвајао. Разуме се да су, приликом честих оружаних сукоба ових паша, највише страдали сами Мавровци. Да би заштитио своје село од обесних мухамеданаца, Каљошовац Анђел прими мухамеданство и име Амет, узео управу села и од тада је Леуново било мирно поред многих пашинских битки око права прибирања разних пореза и намета у Мавровском пољу.⁹ Зато уместо презира према Аметовцима, својим потурчењацима, које је правило у Јужној Србији, сви остали леуновски сојеви су и данас пуни захвалности и поштовања према њима. Ова захвалност се нарочито огледа у томе што им читаво село притиче непрестано у помоћ разним мобама и предусретљивостима, јер за последњих тридесет година нагло дегенеришу како расно тако и економски па и психички. Стојановци их и данас називају „брачедима“ (братучедима) и на њиховим свадбама учествују као да су рођаци мухамеданци. У осталом и сами Аметовци су од мухамеданства примили само знамења и верске обреде, а у свему осталом остали непромењени. Чак о Светом Алимпију, слави Каљошоваца, и данас кувају кољиво.

Сам сој, са прадедом Каљошом дошао је пре двеста година са Косова. О Каљошу се прича да је био страховит „арамија“ али и врло велики господин по манирима, навикама и уопште животу.

Својим психолошким профилем су Каљошевици типични Мавровци, са том разликом што Аметовци, претстављајући идентичне контуре профила, стоје просечно на нижем нивоу развијености духовних способности за коефицијент од 2:19, што је последица опште њихове дегенерације.

8 — Изразити Мавровци су *Шућуровци* (2 дома), чији прадедови су као хајдуци прешли из околине Скопља у Поречје, а из Поречја услед многих прогањања морали да се повуку у Леуново.

⁹ Ово је један од узрока многих потурчивања у Јужној Србији.

Испитујући код њих, упоредно, време перцептивне и аперцептивне пажње, нашли смо изузетно у овој психичкој групи велику диференцију. Док је просечно време реакције у перцептивној пажњи код њих 9.13 стотих делова секунде, дотле је просечно време реакције у аперцептивној пажњи 29.78 стотих делова секунде. Лаганост унутрашње рефлексije и опште духовне контроле диференцијелно у односу на спонтано реагирање је врло велика; односно, будући да је време реакције у перцептивној пажњи далеко мање од нормале од 14 стотих делова секунде а да је време реакције у аперцептивној пажњи далеко веће од нормале 21 стотих делова секунде, спонтаност је изразито и нарочито доминантна у начину заузимања духовних држања овога соја. Диференцијелно манифестовање спонтаности у напорима пажњи, које смо констатовали и код других доминантних мавровских сојева, код Шућуроваца је нарочито претерано. Другим речима, спонтаност код њих је нарочито доминантан начин духовног преживљавања. — То је основни психолошки чинилац њиховог издвајања у душевном и друштвеном животу средине.

Ова њихова наглост са неприкосновеном, бескомпромисном правдољубивошћу, за коју су готови и главе дати, чини да сви други у селу зазиру од њих, те су донекле изоловани.

Ефекат истог овог психичког чиниоца је и то да се међусобно и најрођенији, отац са сином на пример, туже и суде; али зато у сваком дому, који се још јединствен држи, влада најлепша хармонија међу члановима, примеран, до крајњих ситница, ред и најосетљивије међусобно поштовање.

У овоме смислу се причају о Шућуровцима многе анегдоте. Поменимо, примера ради, само једну, врло карактеристичну. Један од Шућура вратио се из печалбе. Улазећи у кућу затекне жену за разбојем где тка. Пошто је била до самих врата, жена не устане из разбоја. Осетив то као најдубљу увреду супружанске љубави и поштовања, овај типични Шућуровац убије на месту своју жену, коју је необично волео и за којом је целог свог живота туговао. Кажу да је од ове љубавне туге за женом и умро.

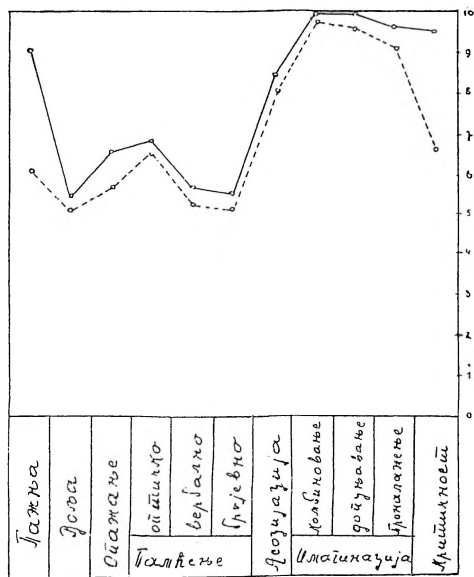
9 — У Леунову су још изразит психолошки доминантан мавровски сој Тримчевци (4 дома, славе Св. Николу). Непосредно су дошли из Поречја,

али у Поречје су избегли са Косова. Прича се да је њихов прадед „Кузман арамија“ са Зеленгором први основао Леуново. Кад? То се не зна. Зна се да су Кузман и многи његови потомци водили мавровске хајдучке чете и управљали мавровским крајем. Ову водећу улогу и данас Тримчевци имају у своме селу, дајући кмета редовно из своје средине.

А ово није случајно.

Ако испитамо њихове интелектуалне способности, видећемо да они далеко превазилазе све друге леуновске сојеве развијеношћу своје пажње, опажања и критичности. Упоређен са општим профилем мавровских доминантних сојева, ево како изгледа психолошки профил Тримчеваца (повучен непрекидном линијом). Чувајући свој карактеристични контур мавровског психичког профила, профил Тримчеваца се диференцира баш нарочитом развијеношћу виших

интелектуалних функција. У овој диференцији и јесте порекло друштвеног преимућства Тримчеваца над осталим сојевима.

Сл. 4.

Један од карактеристичних ефеката ове нарочите развијености виших интелектуалних диспозиција јесте импулс вајкадашњег живог тримчевског интереса за књиге. У њиховим домовима се налазе скоро читаве библиотеке. Имају и врло старих књига, увек српске провенијенције. Имају по неколико *Рожданика*, *Сановника* и *Вечитих Календара* из XVIII-ог века на славено-сербском а издате у Мостару. Врло интересантан је један тако писан **ПРОГНОСТИКОНЪ** из 1723. — Врло су поносни што су и сви њихови „дедовци“ били писмени и волели књиге.

Сами не верују данас у рожденике, сановнике и вечите календаре, но ако их ко од сујеверних сељака (а скоро сви су други сујеверни) пита шта за ово или оно у њима пише, радо му излазе у сусрет, не испуштајући никад књиге из својих руку.

Свако од Тримчеваца располаже врло лепом културом и воли да се својим знањем истакне. Са Стојановцима сачињавају они праву елиту овога планинског хајдучког села.

10 — У доминантне сојеве спадају још *Самаревци* (1 дом, слави Св. Николу) и *Стамевци* (1 дом, слави Св. Николу) чији прадедови су пре 150 година дошли као хајдуци из Поречја. Профилом су типични Мавровци, са том разликом што су им мнемичке способности знатно развијеније него код осталих (оптич. памћење 7'93; вербално памћење 7'16; бројевно памћење 6'85).

Оба ова соја, идентична у овој својој диференцији од осталих, показују исту тежњу отсељавања у друге крајеве, обично варошице и веће вароши. А селе се и обично, пошто су свршили ма какву школу, као чиновници (има их учитеља, полицајаца и т. д.) или трговци.

Код Стамеваца имамо још један интересантан случај. По традицији, они се никад нису могли навићи ни на сточарски ни земљораднички посао. Док су једни продужили све до скоро бити хајдуци, други су од старине били увек „врачи.“ У стамевском соју је био увек по један леуновски „врач“ који је бранио појединце и село од чини и урока, разних „лоши рабоћи“ својим врачањима. Данас је остао један једини осамдесетогодишњи старац, Стамевац, у опустелој последњој кући без прозора и пропала крова, последњи „врач“, који оплакује село што ће остати без чувара у овој кући, која се налази усамљена изнад гробља, без онога који ће Леуновце штитити од јапера, аперица толосума, вила, витрушки и многих других невидљивих злих бића овога света. Са овим старцем ће бити прекинуто традиционално чаробњаштво у стамевском соју.

11 — У старом „*слугинском*“ насељу које је припадало манастиру „*Балаклији*“ на Кожи, у *Нићифорову*, нарочито су доминантни сојеви *Цегуловаца*, *Децковаца*, *Ђерђоваца*, *Мицоваца*, *Тримчеваца* и *Мавроваца*.

Најстарији сој у селу је Цегуловски (3 дома, славе Ђурђевдан). Његовом претку, Цегули, „*побожноме арамији*“ првome је игуман Нићифор направио „колибу“ поред манастирског „*уљаника*“ (пчеларника) да га чува. Затим је исти игуман населио *Ђерђевице* (3 дома, славе Св. Николу) и *Мицовце* (3 дома, славе Св. Петку) да се брину око манастирског врта, који је био поред пчеларника а на чијем месту се њиве и данас зову „*вртча*.“ По игумановом имену и насеље је названо Нићифорово.

Иако по психолошком профилу изразити Мавровци, сјајне интелигенције и прави традиционалци, ови сојеви се не сећају одакле су дошли већ веле да су старинци, да су и најстарији њихови „*дедовци*“ живели на Мавровском пољу. Разликују се психолошки од других што располажу критичношћу коефицијента 10. Свакојако захваљујући овој јако развијеној критичности и могли су они дати неколико најбољих трговаца београдској чаршији, а сој Ђерђеваца врло умног и политичног народног посланика овом крају.

Врло близу овим сојевима стоје *Децковци* (4 дома, славе Св. Николу), врло богати трговци који истовремено имају највиђеније радње у Београду и тргују јагањцима и овцама по Шар планини. Не знају кад и одакле су дошли, али памте да су им стари хајдуци били и са Карађорђем се за ослобођење борили. Мало су сујетни и разметљиви. Једног типичног претставника Децковаца називају сељаци „грофом.” И имају заиста сви они нечег властелинског и господарског у себи. — Од других се разликују још нарочито емотивношћу и одушевљењем за све.

Марковци (10 домова, славе Св. Николу) пребегли су у Нишифорово као хајдуци. Пушку су убрзо заменили епитрахилом и давали селу попове. И данашњи поп је из овога соја.

Нарочито се хајдучки темперамент сачувао у соју *Тримчеваца* (5 домова, славе Св. Николу). Дошли су „от Дрим.” Спомину се са највећим поштовањем због своје нарочите озбиљности, правдољубивости и напраситости. Кад хоће Нишифоровци да окарактеришу истовремено Марковце и Тримчевце, испричају онај истинит догађај о попу који је постао мујезин на Ускрс. Један поп од Марковаца за опкладу се потурчио на Ускрс, и, уместо да нареди да се у звона звони, попне се на неку високу крушку усред села и почне се клањати и као мујезин певати. Један од Тримчеваца га „скинал” пушком са крушке, без речи објашњења. И овај поп је укопан у средини села а гроб обележен таквим једним огромним крстом какви су се употребљавали пре најмање 200 година за надгробне споменике.

Код свих ових доминантних сојева Нишифорова констатује се исти психички профил, са незнатнијим варијацијама пажње и са максималном критичношћу код Цегуловаца, Ђерђеваца и Мицоваца.

Код њих је необично живо сачувано предање о томе да су били савршено слободни у своме селу и своме крају све до половине прошлог века. Како Турци тако и Арнаути далеко су их обилазили уз велику личну стражу. Тек од то доба, кад су Мавровци уопште а Нишифоровци специјално почели, како веле, да одлазе у печалбу желећи угоднији ако не и богатији живот, почињу и Турци и Арнаути покушавати да покажу своју силу и на Мавровском пољу. Али ни тад, као ни доцније, нису лако пролазили. Прича се на пример да је тадањи силовити хајдук Јане Тримчевац, који је био „*појак и од Краљевића Марка*“ нападнут од „јаничара”, дванаест их подавио голим рукама; а остали се разбегли. И њих би, вели се, похватао и побио да му се коњ није оклизнуо. — Отпор је несумњиво био врло велики, али и дегенерација хајдуштва била је све већа услед печалбарства које се непрестано развијало и све већег привикавања на меки варошки живот, тако да су пред ослобођење на тридесетак година Мавровци почели бивати пљачкани уместо да они силазе и оробљавају своју мухамеданску околину.

12 — У Маврову, центру ове психичке групе, доминантни сојеви су скоро без икакве варијације истога психолошког профила који, видели смо, карактерише дуфске, леуновске и нишифоровске доминантне сојеве.

По својој психичкој конституцији Маврово је дакле прави хајдучки збег. С једне стране несразмерно развијене имагинативне психичке функције а с друге сугестибилност и прекост у реакцији, дубоко карактеришу и сојеве Маврова као типично хајдучке.

И живо предање потврђује ову психолошку констатацију сведочећи о томе да су претци скоро свију данашњих сојева били „арамији” и „ајдути”.

Арићевци (11 домова, славе Св. Николу) и *Фишековци* (9 домова, славе Св. Пречисту) релативно најстарији међу сојевима, који су сви дошљаци, познати су као нераздвојиви другови пушака и барута. Памти се да су Арићевци давали пре 150 година најбоље хајдучке харамбаше и да је из њиховог соја чувени Вучко Чикић који је за храброст своју и своје хајдучке чете у аустро-турском рату добио чин аустриског официра, а у Првом Устанку био

један од најбољих Карађорђевих војсковођа, творац утврђења Делиграда на којима је храбро погинуо.¹⁰

О претцима данашњих *Бенцоваца* (7 домова, славе Св. Николу) говори се такође да су дошли као неустрашиви хајдуци. Дошли су пре двеста година из Грчке, да се склоне и хајдучку слободу своју сачувају. Од педесетак година на овамо, не хотећи бити „гурбеџији, туђи слуги“, баве се они сточарством и данас су једини прави овчарски сој у Маврову.

Али је нарочито изразито доминантан сој *Мијоваца* (6 домова, славе Митровдан) тих лудо понетих племенитих јунака. Праве хајдучке поноситости и достојанства има им и данас у сваком покрету, у свакој речи, сваком поступку, иако су сад мирни печалбари. Први предак овога соја, Мијо, који је по причању дошао из Црне Горе, био је жешћи и смелији „ајдут и од *Старина Новак*.“ Са својом мавровском четом силазио је и у сâм Солун, тражио у њему Турке изелице и кажњавао најстрашније. О њему се причају врло интересантне хајдучке анегдоте које га карактеришу као типичног хајдука, мало фантастичног у својим подвизима и претерано великодушног у својој племенитости.

Носиоци мавровског психолошког профила и изразитог хајдучког типа су такође *Бајрамовци* (5 домова, славе Петковден) који су дошли пре триста година из Црне Горе. Дошли су потурчењаци, као и Хајдаровци у Дуфу и Диневци у Леунову, са којима изгледа нису имали никакве родбинске везе. Бајрам је био њихов најстарији предак, који је, чим је стигао у Маврово, вратио се православљу. — Овај сој је по предању дао највећи број хајдучких харамбаша своје селу. Међу њима се нарочито памти поп-Бојо, који је био пре свега узоран свештеник, први прави свештеник који је донео „*литурђија из Београд*.“ Пре њега је поп-Секула носио „*причес со букија*“ и обилазио своје парохијане били они код својих кућа или у пољу, код бачила или у гори за стоком. Поп-Бојо служи први свечане службе у цркви, али први окупља око себе читаво Маврово и силази међу Турке и Арнауте у пишкопејску, малисорску и нарочито дебарску околину и немилосрдно их оробљава. Тад, прича се, мавровска „*скривалишта*“, која и данас постоје изнад Маврова као простране вртаче посред непроходне шуме, била су пуна и препуна свакојаке стоке. Поп-Бојо је ову стоку продавао „солунским Јеврејима и цариградским Јерменима“, и од добијених новаца обнављао и подизао цркве. Поп-Бојова хајдучка чета нападала је, оробљавала и ништила само Турке и Арнауте који су били зли и насилници, и као таква била страх и трепет за све туђине у околиним областима.

Говорећи о поп-Боју Мавровци не могу а да не упореде ондашње време са временом пред ослобођењем од Турака, кад су им арнаутски качаци „*враћали жао за срамоту*“ отерујући им стоку као што су Мавровци код њих чинили све до половине прошлог века. Но ни тад, кад је Маврово одлажењем најмлађих и најјачих у печалбу ослабило, нису мухамеданци смели пролазећи по дану прећи један велики камени крст на два километра од села (старо место мавровског насеља) а да се то не сматра као најстрашније скрнављење тога „*светог крста*.“ На педесет година пре ослобођења неке силовитије заптије хтели су прекршити ово вајкадашње мавровско правило, прешли су крст и недалеко од села почели пуцати у ваздух и веселити се. Мавровци их нападну, тројицу ухвате, на комаде исеку и по шуми распу.

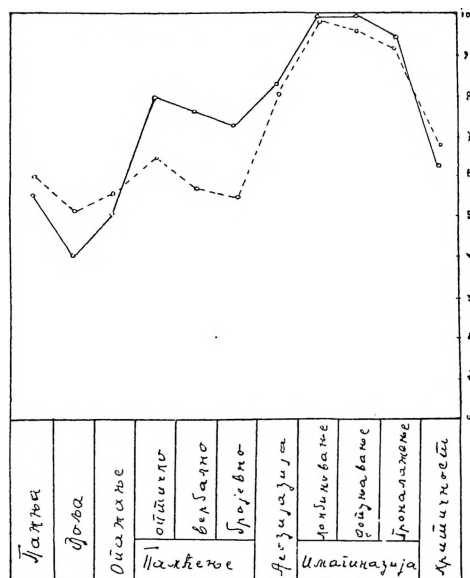
О својим дедовима, старим „ајдутима“ причају и врло моћни сојеви *Мосјовци* (5 домова, славе Петковден) и *Крајчевици* (1 дом, славе Митровден), од којих овај последњи врши нарочити утицај на друге својим извршним памћењем и традиционалношћу. Из соја Крајчеваца је и чувени јунак Првога Устанка *Мица Брка* (син Милоша Крајчевића),¹¹ нераздвојни друг Хајдук-Вељков.

¹⁰ В. мало ниже одељак III, 7.

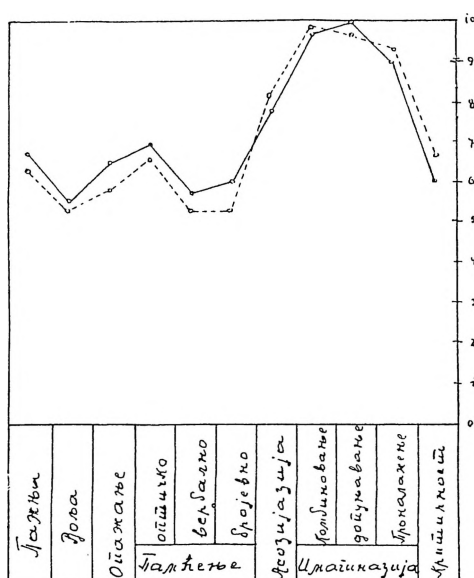
¹¹ В. мало ниже одељак III, 7.

За *Љузеловце* (4 дома, славе Св. Николу), који су психолошки типични Мавровци, каже се да су одувек били хајдуци, „*прави јаничари*“ и кад су били приморани мушкарци да беже из села и учине се печалбарима постали су „*пеливани*.“ Пре шесет година је од њих Милош Давидовић био најбољи пеливан у Цариграду, којег је успео да победи и убије тек неки арапин којег је Султан тражио по целој својој држави међу мухамеданцима у жељи да буде надвладан овај најјачи пеливан каурин.

Интересантно је да је традиционалност везана редовно за сојеве јако развијеног памћења. Тако најтрадиционалнији мавровски сој *Мазаковци* (3 дома, славе Митровден), који пева најлепшим десетерцима и интонацијама најпоетскије епским о Косову, Обилићу, Црну Арапину, Старини Новаку и многим другим хајдуцима, издвајају се својим психолошким профилем (повученим непрекидном линијом) и то мнемичком функцијом од општег доминантног мавровског психолошког профила, као што се то на следећем психограму види.

Сл. 5.

Сл. 6.

Општи контури психолошког профила соја Мазаковаца исти су они које налазимо код свих доминантних мавровских сојева са том разликом што су све акционе функције (пажње, воље и опажања) знатно нижег степена, што је повукло за собом њихову општу материјалну и социјалну оронулоост (служе као пандури или пољаци), и што су знатно развијених мнемичких функција, откуд свакојако долази да највише знају старих и нових народних песама међу којима и врло старе епске песме у десетерцу.¹²

У доминантне мавровске сојеве још спада сој *Лазароваца* (14 домова, славе Св. Алимпија) који претставља нарочиту етнопсихолошку занимљивост. Пореклом су Мијаци, дошли пре 200 година из Лазаропоља, али су у мавровској средини миметичким сличњавањем изгубили основне мијачке одлике нарочито развијене пажње и воље, а уместо врло слабе комбинативне и допуњивачке имагинације, карактеристичне за Мијаци, код њих се имагинација толико развила да се скоро изједначила са овом оделитом мавровском групном психолошким карактеристиком. Ево како изгледа лазаровски психолошки профил (повучен непрекидном линијом) упоређен са општим доминантним мавровским: (Сл. 6.).

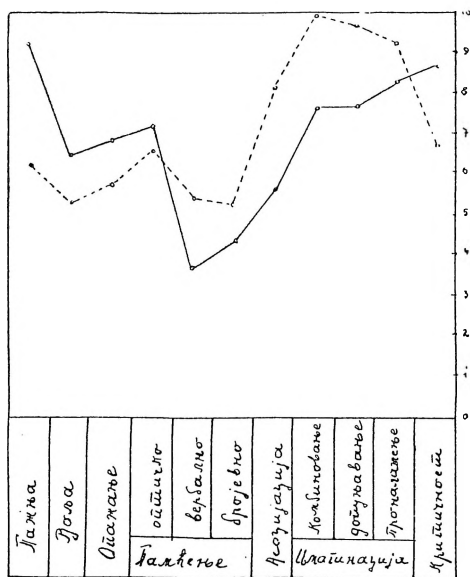
¹² О песништву овога соја в. мало ниже одељак III, 5 и 6.

Психолошко изједначење у току од само двеста година ових Мијака са типично хајдучким карактерним одликама Мавроваца, дугује се врло јакој психичкој пресији доминантних мавровских сојева. Колико велика је морала бити ова пресија лако је схватити кад се узме у обзир да је мијачка психичка група својим психолошким профилем посве супротна мавровској, као сточарска („ћаларска“) хајдучкој, и да су њени људи врло мало психолошки пластични, па да су се њени Лазаровци ипак овако душевно претопили т. ј. профил својих диспозиција овако типично изменили. Разумљиво је на њиховом примеру како су се сојеви других етничких група, мање индивидуалних и мање отпорних, асимилирали, сличили, идентификовали у мавровској психичкој групи и зашто сви психолошки потчињени сојеви, миметички подражавајући доминантне сојеве, и самим профилима својих диспозиција приближавају се типичном групном мавровском психолошком профилу. — Лазаровци, тиме што су сачували нешто од акционих диспозиција (пажње и воље), супериорни су према свима другим сојевима у Маврову. Економски су јаки а духовно се истичу радо, прилежно се школујући и постајући учитељи, свештеници и т. д. Због своје ситничарске марљивости Лазаровци су нерадо гледани и скоро презрени не само у Маврову већ скоро у целом мавровском крају. Но не смета то њима ништа да, заузимајући, под миметичким утицајем средине, јуначко духовно држање, доминирају у многим питањима и на многим пољима.

13 — Сојеви мавровске психичке групе који су доминирани, ослабили су и донекле дегенерисали се поглавито под упливом нарочитих економских и историских услова.

Током прве половине XIX-ог века покрајинске паше су, оцепљујући се мање или више од Султанове власти, осећали потребу да чвршће држе своје области, отуд су у то време зидане многе куле и прогањани хајдуци. У то доба с једне стране дебарски а с друге тетовски паша онемогућивали су све више и више хајдучки живот Мавроваца. А кад су најзад постављене чврсте Далиб-бегове страже по мавровском пољу, једни су се посветили гајењу стоке, у колико је то било могуће, и обрађивању земље, у колико је ње било, а други одлазили или да хајдукују у другим планинама или, већином, да „губерциски“, „печалбарски“ зарађују живот свој и својих на дому. Они који су остали да јуначки сачувају своју рођену груду, обрађујући шутири крш на коме успева само раж и чувајући стоку од које једино овце и козе могу успевати на Бунцу, Влајиници и Бистри, очували су свој хајдучки, слободарски, јуначки и племенити карактер. Они који су отишли са својим хајдучким четама (још један од битних узрока слабљења ове хајдучке психичке групе) да војују у северној Србији као усташе, војници и официри Карађорђа и Милоша, или су се најзад са породицом отселили или су изгинули а огњишта им се погасила а род знатно ослабио. Они у доцнијем потомству који, одричући се хајдуштва а немајући других економских могућности, у Мавровском пољу, морали су отићи у Скопље, Солун, Београд, Букурешт и Кијево да у ситној печалбарској заради потраже живот за себе и своје, које су остављали у селу, они су самим тим у главном и засновали те знатне слабије породице и сојеве које налазимо данас у овој области. Сви доминирани сојеви су чисто печалбарски и око стотину година печалбарски. Разуме се да сојеви, у којима мушкарци отсуствују по три до пет година, да наврате својим породицама само за неколико месеци, нису могли напредовати ни расно ни психолошки. Спутани психички у новим срединама и стегнути ситним пословима, људи су се научили мало по мало склањати се испред јачег и подражавати. Доносећи ове две одлике из печалбе заједно са разним културним утицајима осетили су се они помало туђим и слабијим, те и били послушни према оним сојевима који су остали и мучили се на мавровском пољу. Ако би изузетно ко од печалбара много у печалби зарадио, он одводи своју породицу у место печалбе, тако да од печалбарских породица и сојева остају увек само доминирани.

У Дуфу су таква два поречка соја *Поречевци* (3 дома) и *Волчевци* (два дома у селу, а 4 у Тетову куд су се преселили идући за печалбом). Оба ова соја су пореклом из поречног села Волче. Са *Бодуровцима* (2 дома) који су пореклом из Љуре у пишкопејском крају, претстављају ови сојеви типично печалбом преображене карактере и са карактерима потпуно изменене душевне животе. У функцији раденог, напорног печалбарског живота мењају се код ових сојева и саме основе карактера, мења се профил самих психичких способности и диспозиција. Тако методом *tests*-а констатујемо код њих, као и код свих других психолошки доминираних печалбарских сојева, знатно развијеније активне духовне функције пажње и воље а закржљале карактеристичне мавровске имагинативне способности. Просечни психолошки профил њих и осталих доминираних дуфских сојева, *Чупића*, *Пероваца*, *Тотеваца* (из Пишкопејског краја) и *Цапаковаца* (који славе Св. Варвару а од којих су 3 дома мухамеданци, који су примили ислам пре осамдесетак година да би жртвујући се тако, заштитили од турског и арнаутског зулума цапаковске и уопште дуфске породице) упоређен са профилем доминантних мавровских сојева ево како изгледа:

Сл. 7.

Срачунавањем психолошких профила других мавровских доминираних сојева добијају се како по висини тако и по потезима контура сасвим аналогични психограни. Одступања су сасвим незнатна.

Интересантно је приметити да психолошки профил доминираних сојева, удаљавајући се од контура карактеристичног профила доминантних мавровских сојева, приближио се и скоро потпуно слично са просечним јужно-србијанским психолошким профилем. Печалбарски рад и живот је код мавровских доминираних сојева временом знатно повисио активне способности пажње, воље и опажања а ограничио имагинативне функције, и најзад изоштрио способност позитивне критичности. А ово је у психолошком генетизму духовних диспозиција потпуно разумљиво.

По своме духовном склопу и животу, у исту ову групу доминираних сојева спадају из Леунова *Цагуревци* (10 домова, славе Св. Николу), *Марковици* (5 домова, славе Св. Николу), *Малуковци* (5 домова, славе Св. Алимпија), *Мердановци* (3 дома, славе Св. Алимпија), *Карапанцовци* (3 дома, славе Малу Госпођу), *Карацовци* (11 домова, славе Св. Алимпија, дошли из горњорочког Бродца, где су дошли из призренског краја). Раденост и повученост су главне одлике ових сојева као и свих других мавровских доминираних. Међу њима претстављају још нарочити интерес *Пецовци* (5 домова, славе Св. Николу), тиме што имају имагинативне способности развијене до максимума у Леунову (комб. имагинација 10, допуњ. имагинација 9,98, проналаз. имагинација 9,83) а необично подложном сугестијом т. ј. врло ниске, скоро ненормално ниске воље (2,13), они су својом вратоломном импулсивношћу и имагинативношћу један од најглавнијих елемената свих леуновских сплетата и конфликта што их је духовно и друштвено необично ослабило.

Потпуно дегенерисани сојеви у Леунову су *Шунтевици* (1 дом), од којих живи само једна жена, по имену Шарка, а пропали у главном због душевне анормалности; затим *Савовци* (1 дом), прадед Сава им био добар хајдук, али се потомство затрло и дегенерисало услед немоћи прилагођења

новим приликама и немаштине; затим *Бошњаци* (1 дом, Мухамеданци) доведени из Босне пре седамдесет година као многобројна породица да као колонисти послуже умиривању Мавроваца, али су били тако онемогућени од мештана да су морали одлазити у печалбу поглавито у Румунију, тамо се покрштавали и ишчезавали; сад постоји свега један старац; најзад *Тафовци* (1 дом, Мухамеданци, потурчени Галичанци, који су се првобитно, да би сачували своју веру, склонили у Маврово „пре 150 година“ из Галичника, кад су се били одлучили галички потурчењаци да се измешају са православним и врате православљу, а из Маврова су прешли у Леуново, у службу и под заштиту Сефера Бошњака (код Бошњаковаца).

У Нићифорову, међу доминираним имамо пре свега једну групу сојева који су пре стотину година пребегли из албанског Љура или Мата а испред арнаутског зулума који није хтео да зна за неарнауте. Такви су *Матошовци* (10 домова, славе Св. Николу, дошли из Мата), *Мацановци* (9 домова, славе Св. Николу, дошли из Мата), *Радичовци* (2 дома, славе Св. Николу, дошли из Љура) и *Вељановци* (3 дома, славе Св. Николу, дошли из Љура). Сви ови сојеви, који долазећи из Албаније, по предању, нису знали уопште албански већ врло чисто српски, били су земљорадници, покушали су се бавити сточарством, којим се нису могли задовољити, већ су врло рано почели одлазити у печалбу. Одлазили су обично у Београд, где уопште из Нићифорова има и данас имућних и моћних трговаца. Одликују се солидном разлике психолошког профила уопштентним сојевима у томе што избегавају сваку несигурну спекулацију. Ово је, дабоме, последица карактеристичне радиношћу и контрастирају са домина доминираних и доминантних сојева, о којој је мало пре било речи.

Другу групу нићифоровских доминираних сојева чине *Трипуновци* (4 дома, славе Св. Николу, дошли из Јанче) и *Степановци* (3 дома, славе Св. Николу, дошли из кичевског Бачишта), који су побегли испред крвне освете пре 150 година, и немогући материјално опстати у Нићифорову кришом су, преко планина, одлазили у печалбу као прости зидари. И данас су зидари, са врло мало успеха, услед недостатка пажње (коефицијенат: 4,38) и критичности (коефицијенат: 4,21), и најзад релативно ниских имагинативних способности.

Трећу групу потчињених нићифоровских сојева сачињавају *Валајчареви* (3 дома, славе Св. Николу) и *Петровци* (2 дома, славе такође Св. Николу) који су дошли из аромунског горњорачког села Беличице. Први су добили своје име по томе што су, дошав из Беличице, направили ваљавицу. Врло умешни и еластични, не располажу они са довољно полета и енергије. Зато и јесу сузбијени и доминирани од сојева као што су на пр. Џегуловци, Мицовци, Ђерђевци и Тримчевци. У ову групу би ишли и *Бежовци* (5 домова, славе Св. Николу), који су осамдесетих година дошли из старог Бежова горњоречког.

Доминирани сојеви у Маврову претстављају се истим трансформацијама основних мавровских карактеристика, приближавајући се општем јужно-србијанском психолошком профилу. И код њих је главни чинилац ове психолошке промене сиромаштина и печалбарски живот. Међу њима је највећи сој *Пеанчеваца* (30 домова, славе Св. Илију), све самих хлебара и зидара који су уопште у врло јакој депресији, чак и меланхолици. У овоме соју се до скоро чувала „*тужна*“, „*најмерацка песна*“, али је и она сад умукла, јер се сој све мање сналази у економским компликацијама које су с дана у дан веће.

Психолошки, врло близак му је сој *Бежановаца* (15 домова, славе Митровден побегли због зулума из старог Маврова које су они последњи још били настањивали), људи тихих, мирних, радених али увек утучених и потиштених.

Много мање су психолошки дегенерисани *Дабевци* (12 домова, славе Св. Илију), *Шарковци* (8 домова, славе Св. Николу, дошли са Шара) који живе искључиво од печалбе, а у печалби су зидари и по гдекоји од Дабеваца

кафеџија и *Влаовци* (5 домова, славе Петровден) Аромунџи, по свој прилици старинџи.

Тако се својим психолошким одликама издвајају доминирани сојеви од доминантних, и тако уопште сваки појединачни сој са својим диференџијално карактеристичним психичким профилем и животом улази као елемент чинџи-лац мавровске психичке групе.

III

Духовни живот мавровске групе као целине.

1 — Анализа саме етнопсихолошке конституџије мавровске психичке групе разјаснила је детаљно диференџирајући поједине сојеве, како је група настала са својим карактеристичним доминантним психолошким профилем.

Хајдучки је, дакле, то збег, окупљен, како сами Мавровџи веле, „*кркан-бар*“, са свих страна и јако измешан, који је сачувао све своје доминантне хајдучке психичке одлике.

У току последњих триста година разни прибегли хајдучки сојеви потиснули су из високе брдске мавровске котлине арумунске сточарске њене становнике који су, повлачећи се у мање згодна места, образовали данашња горњоречка сточарска села Кичиницу и Беличицу.¹³

У ову хајдучку и некада хајдучки организовану групу су се искупили слободари из свих околних па и даљих крајева турске царевине. Ту их је до-беглих из Дримкола, Кичевског краја, Пореча, Скопског краја, Косова, При-зренског, Дебарског, Галичког и Горњоречког краја, па чак и из Црне Горе и Босне.¹⁴

После више од двеста година свога чисто хајдучког живота, мавровска група, притешњена од дебарског и тетовског паше и још више од безобзир-них нових арнаутских качачких насеља Танушаја, Бибаја, Штировице и Тр-нице из Горње Реке, и пишкопејских Арнаута, прилагодила се новим прили-кама на тај начин што је пошла у печалбу. И нов, печалбарски начин жив-љења за осамдесетак последњих година, није донео никаквих знатнијих про-мена карактеристичном мавровском психичком профилу и духовном животу. Одајући се у главном зидарству и трговини, необично развијене имагинативне способности су их учиниле нарочито вештим грађевинским предузимачима и комерџијалним спекулантима, а реактивна њихова прекост им је дала ону смелост и окретност пред којима обично устукне и најпааметнији такмац. Ове две основне групне психичке одлике и уздигле су многе Мавровџе међу нај-богатије Београђане а сам мавровски крај међу најимућније јужносрбијанске крајеве иако у њему једва успева раж и нешто од ситне стоке. Као што је за њих Цвијић рекао, „поштени, радени, продиру они у све средине; и, иако се задовољавају скромним зарадама, ипак се обогађавају.“¹⁵ Оне две групне ка-рактеристике које смо утврдили експериментално као доминантне и које су их учиниле пре триста година хајдуџима и окупиле у мавровску котлину, дају им предност према многим привредницима у данашње доба окретне, имаги-нативне, досетљиве, инвентивне природе.

2 — Под упливом своје имагинативности и хитрине, сачували су они и у мучном печалбарству своју хајдучку живост и поноситост. Далеко од уобичајене печалбарске материјалне скупености, коју је Цвијић, из далека је гледајући,

¹³ Известан број арумунских сојева прешао је у Врбен а неки, врло ретки, као *Влаовџи* (само два дегенерисана дома), остали су у Маврову. Има трагова о томе да ови Аромунџи нису први засновали ова насеља, као што је Цвијић мислио. Народ показује „најстара римска гробишта“, „латинска црквишта“ а у Маврову и „римску цркву.“

¹⁴ Цвијић је на својим путовањима врло тачно приметио да су Мавровџи „*d' origine mixte*“ (*La Péninsule Balkanique*, 1918. р. 443) а после наших детаљних студија знамо сад и право психолошко порекло мешавине, хајдучки темперамент њихових предака.

¹⁵ *Op. cit.* р. 444—445.

назвао „материјалистичким схватањем живота”,¹⁶ Мавровци се поносе оним што су и што имају и још више високим идеалима којима теже. Друге печалбаре, нарочито Мијаке, због њихове уске чулности и ситничарске материјалне борбе за живот, дубоко презиру. Мавровци су људи широких видика и високих узлета.

Зато постоји између мавровске групе и све њене околине (са горњоречким селима Богдевом, Ниђипуром Кракорницом и Бродцем једино у изузетку) ужасна нетрпељивост. Сва околина сматра Мавровце и сад хајдуцима и несносно уображеним. О њима се иронично понављају две стереотипне изреке: „*Тија се како Мавровци, се креват многу на големо,*“ и „*Мавровац најлош арамија, ће те утепа за кромитот ако му се гледа сатот.*“

Психолошка разлика Мавроваца развија се скоро у праву племенску. Мавровци се само међусобно жене (са једино горе поменутим горњоречким селима у изузетку) и само се једни на друге у сваком погледу ослањају. И ма колико се у туђини обогатили и почасти задобили, навраћају се редовно у свој крај да му на ма који начин одрже престиж према околини.

Охоли су због своје хајдучке прошлости и својих особина. *Хајдучка поноситост* им се огледа у господском, великашком држању, у оделу које одише свечаношћу, у величанственим њиховим домовима који изненађују после горњополошких чатрља с једне стране и горњоречких голих камених кула с друге.

Далеко од каквог „печалбарског материјалистичког схватања живота”, како је Цвијић то мислио и тврдио, они раде, печале, стичу само зато да би се у завичају могли показати, истаћи, приказати ненадмашиво моћним. Обично младић потроши о свадби све што до свадбе у печалби, као момак, заради и још се толико задужи. Тек свака, свадба мора бити „*најголема, најбогата во селово.*“

Сама девојка се плаћа од десет до тридесет хиљада динара, а бар толико коштају и дарови, и још толико само невестинско одело, облигатна долама сва у самој срми и друго. Не кољу се прасци ни јагањци већ јунице и волови. Принесу се буради вина и ракије, и мезелуци кисели и слатки у бесконачност. Јер на свадбу иде не само цело село већ по могућству сва мавровска села. И што више свадба привуче света, то је женик боље поштован и више почастован; што се више новаца и сјаја проспе, то је женик више поштовања достојан. — А после свадбе често младожења не сачека да му супруга занесе, већ одлази у свет на годину и две дана да печали и отплаћује свадбене дугове. — Доцније све печалбарско течење Мавроваца има само један циљ: сазидати највећу кућу у селу и приређивати највеличанственије славе у њој. Зато у Дуфу, Ниђифорову и Маврову правило су огромне двоспратне и троспратне а у Леунову и петоспратне куће са свима удобностима, — најбурније славе које трају по три дана и т. д.

Не печале и у печалби не штеде Мавровци, да би новаца имали, већ да би их о својим домаћим свечаностима великашки потрошили до последњег. Далеко од „материјалистичког менталитета”, Мавровци свим својим напорима, а под упливом своје необично развијене имагинативности желе и остваравају господски и достојанствен живот свој и својих, школују се, култивишу и у сваком смислу непрестано уздижу.

3 — Далеко од душевне ускости и кратковидости „материјалиста”, њихова карактеристично жива уобразиља даје им врло танану осетљивост за све културне и уметничке нијансе.

Чудно је са колико финоће и најпростији Мавровци, печалећи по свету и упознајући разне расе и народе, знају окарактерисати Грке, Турке, Бугаре, Румуне, Мађаре, Немце, Енглеze, Француze, Италијане, Американце и са колико су осетили саме себе.

¹⁶ *Ibid.* p. 444.

јемчен.¹⁷ Младожења треба да од „*прошенице*“ добијене чарапе носи (раније чак и не перући их) до свадбе. — После извесног времена искупе се око двадесетак најближих рођака пред којима се младенци испитају. Девојка на питање да ли пристаје, само неприметно климне главом. А затим девојкин отац приреди присутнима праву гозбу, која се завршава девојкиним раздавањем богатих дарова. — На неколико дана пре свадбе, младожењини девери доносе млади бурму са још најмање осамдесет других прстенова, што скупљих и што лепших, са скупоценим марамама и многим другим поклонима међу којима обично највише има адиђара. Доносиоцима, после обилног чашћења, „*прошеница*“ дели богата уздарја. — Сматра се да свадба почиње доласком зурлаша и тупанџија по подне уочи дана венчања у младожењину кућу. Њих дочекује младожењина мајка са ситом (у коме има пшенице) на глави, и док они улазећи свирају, прво коло она игра пред њима. Младожења им затим предаје буклију и они улазе са њом у кућу. Домаћин их дарује марамама. По томе одлазе они са младима и девојкама из куће и најближег рода „*ловицање на сваћу*.“ У исто време и из девојкине куће полази женскиње да зове блиске младе и девојке на мешење „сваће“. По повратку девојака меси се и у младожењиној и у младиној кући „сваћа“, нарочита свадбена погача. У младожењиној кући први замеси „сваћу“ сам младожења са два прста и стави један прстен у тесто; тад га девојке почну поливати брашном и он побегне; девојке заврше мешење и испеку ову погачу. Код младе замеси „сваћу“ каква блиска рођака али све друге учеснице мешења брзо поплују тесто, и стално је плујући умесе, и најзад испеку. У обе „сваће“ се стављају још неколико сребрних пара. Кад је „сваћа“ у младожењиној кући готова полазе млади девери „на зојење“, да „зоју“ т. ј. кане кума, старог свата и редом све село на свадбу са буклијом. Сваки позвани прими позив придржав буклију или један крај од буклијиног кајиша тако се здравећи са буклијашом. Кад се девери врате са „зојења“ настаје вечера. После вечере излази се у двориште где се окупи цело село и околина на „сеир“ бучну игранку, пијанку и певанку до зоре. Како о свадби не ваља сести на земљу, простру се по дворишту многи ћилимови и, у недостатку ових, дебели слој папрати. И младожења двори стојећи читаво село (осим родбине младине којој је забрањен приступ) целу ноћ мењајући вина, ракије, киселе и слатке мезелуке. И док у кући пева искупљено женскиње, у дворишту са ћилимова и прострте папрати сеири мушкарци мушка кола и појединачна играња. За то време у девојачкој кући је тако гласно кукање и запомагање да од њега село исто толико одјече као и од зурли и тупана из зетовске куће. Сакупиле су се девојке из младиног рода, стрпале младу у постељу и навалиле преко ње све јоргане, покриваче, пернице и ћилиме који су се у кући нашли, а преко свега тога нарочити огромни кожух, па кукају и наричу као да је умрла. Сама млада вришти и јечи целу ноћ. Певају се и нарочите нарицаљке. Ево једне такве која се иста пева на албанском у Дуфу а на нашем језику и по могућству албанском, јер је то модерно и лепо, у другим селима мавровске групе:

Да сам како тебе црна наша Маро,
Не би живо ни останила,
Девојачки чарап нећеш никад носаш
А невестински од данас до века.

Или исто то на албанском:

По ме ћон си курти, о Мара ејон,
Е жјал нук кижња ројт,
Се калчин вазније сот е елвидџа,
Е калчин нусније сот е пер сејета.

Ово кукање и запевање нарицаљкама каткад моментано прекину и запевају

¹⁷ Не памти се да је кадгод „нишан враћен“ или свадба покварена и сматра се да би то била смртна увреда и понижење за обе стране.

коју краћу песму, тобож, да развеселе прошеницу а у ствари је задиркују и још више жалосте, као ову:

Играј, лепа, под кожухо, играј, ој,
А од воље свог јарана, играј, ој.

Или исто то на албанском:

Љуен, букура, ндер кожух, љуен, ђ,
Преј иштахит јаранит, ђ.

На ову и овакве песме прошеница се љути, хоће да збаци кожух и оде, али је девојке понова покривају и ужасном кукњавом и запевком заокупљају. И прошеница читава ову ноћ са девојкама облигатно у плачу и јецању пробди. Међутим зурлаши код младожење на „сеиру“ не престају до зоре. Пред зору полазе са деверима да понова „зоју“ кума који се обично повлачи пред поноћ. Кад кум дође у расвит зоре, прва му је кумовска дужност да на нај-свечанији начин умије и обрије „зета“ т. ј. младожењу. Један од девера донесе котао млаке воде са пшеницом, цвећем и нешто новчића у њој и полије кума а кум умива младожењу. Затим двојица младића, који треба да буду здрави и лепи, принесу и држе сасвим бео убрус на који кум оставља, бријући младожењу, обријану браду. Кад кум бријање заврши, окупљени девери шчепају „зета“, почну га одмах свег поливати хладном водом, вуку га у кућу, почну га насилно свлачити, цепајући му одело, и увукавши га у подрум, где је све за купање спремљено, окупају га и обуку у богате „зетинске аљине“. Излазећи из куће младожења иде по простром ћилиму све до коња кога треба да узјаше, а кад ово учини, мајка или најстарија жена у кући полије га из сита пшеницом, и он полази, а за њим и сви сватови, по девојку. Кум, на коњу, носи велики шарени барјак и управља сватовима.

Прошеницу, пак, тога јутра у зору воде девојке, које су је сву ноћ чувале, на чесму да се умије и донесе својим родитељима у столнама воде. Прошеница се непрестано опире и девојке је насилу воде. Насилу јој код чесме ставе и сребрни прстен први пут у животу на десну руку, скупљајући јој и стежући шаку да не би скинула и одбацила прстен. Народ сматра да је са овим актом завршено за свагда девојаштво прошенице. Са чесме је девојке воде блиским рођацима (све то у зору) да се са њима опрости, певајући јој врло тужне песме које су увек скоро исте садржине као што је на пример ова:

*Цркни Маро, цркни девојко
Јер девојка од сад не мош бити
А невеста од сад па до века.*

Или исто то на албанском:

*Пћас ђ Маро, пћас ђ вајз,
Се ани вајз сун бахеш ђ,
Е нусе сат е пер сејета.*

Овако певајући долазе најзад девојчиној кући где се прошеница и са родитељима опрости љубећи их у руку. Затим се повлаче у ону собу у којој су провеле ноћ, где сачекају најближег младожењиног рођака који доноси невестинско рухо. Само облачење невесте има свој ритуал, до којег нисмо могли доћи. Тек, кад је невеста готова пребаце јој преко главе до појаса велику белу мараму (знак девојаштва) а преко ње опет онај тешки кожух. Тако сачека долазак сватова.

Чим стигну, сватови поседају за спремљене столове. Тад гледају рођаци девојкини да, кад младожења седа, измакну му трножац и на земљу падне. Богат ручак настаје, за којим се не сме много пити. Чим младожења први за-логоај узме, девојчини рођаци га насилно дижу са софре и скоро га избацују. За њим излазе девери и сви младићи који су му ближи или даљи род и поседају на коње. Младожења седајући на свог коња даје ономе који му га је држао јабуку и у јабуци сребрни новац, а преко себе пребаци сребрни коју пару.

И тад настане права јуначка трка у којој младожења мора да се покаже најнеустрашивији и најбољи, (зашто обично јаше најбољег коња). У овоме правом цилиту стижу младожењиној кући, где их чекају топле „тигањице“ (врста ушטיפака). Половину прве тигањице коју је младожења почео јести истргне му из уста његова сестра или која млађа девојка из куће и сачува за невесту кад ова буде стигла после венчања да јој то буде први залог.

За то време ручак се код девојкине куће завршава, а кум, стари сват и други старији људи улазе у невестину собу и на захтев девојака бацају поред девојке на ћилим новце док девојке непрестано захтевају још. Истовремено се износе и на коње товари сандуци са спремом и даровима; девојкина мајка излази за њима и посипа их пшеницом. Најзад девојкин брат или какав млађи рођак изводи девојку и посађује је на коња. Мајка је посипа пшеницом. Раније се преко младе и коња пребацивала велика црвена хаљина, звана *бинши*, (да јој се одело не види) а преко главе до појаса црвена марама, звана *дулак*, да јој се лице сакрије. Од свега овог спремања на коњу остало је данас само још то што јој кум стави на главу венац од разног свежег цвећа и око врата многе „*вешке*“, ниске сребрних пара; а затим полазе. Кад се сватови приближе селу или кући младожењиној, његова мајка отвори девојачке сандуке који су унапред стигли и тек онда младожења појаше са својим деверима коње и пође у сусрет сватовима. Кад се са њима сретне, он на коњу три пута обиђе младу док млада три пута сагне главу. Веле да је у овоме обилажењу раније, у мавровском крају кад није било попова, било цело венчање. Сад пак, после овога обилажења иду право цркви. Код цркве кад девери младу с коња скину, три пута заокруже њеног коња (око трбуха и седла) каквим здравим и лепим мушкарчићем, а затим почињу младу увлачити у цркву јер се она мора јако опирати. Ово довлачење младе до цркве и у цркви до олтара траје обично један сат. А кад најзад млада приспе, венчање почиње тек пошто су како младожењи тако и млади чарапе и обућу одрешили. За време венчања кум и стари сват држе по венац од глогових гранчица украшен ружама изнад глава младе и младожење. Кад се венчање заврши кум удари песницама јако младу и младожењу у леђа а затим желећи им много среће и порода удари им главу о главу. За њим се сви сватови изређају ударајући песницом младенце у главу и шапућући им на уво своје жеље. Потом младу попну на коња и сви јашећи враћају се младожењиној кући јашећи или у колима. Кад стигну у двориште, младожења први скаче на прострти ћилим преко кога се улази у кућу, вади иза појаса белу мараму и пружа млади, коју су девери скинули с коња, један крај и тако је уводи у кућу. Ушав у кућу, пре свега обиђу три пута огњиште, које је на сред куће, и три пута, у три маха пољубе руку младожењином оцу и мајци који седе на треножним столицама код огњишта. Затим млада прилази „*меснику*“ и великом сандуку у коме се чува брашно и меси хлеб, и из њега подиже у вис три пута сито у коме се налази један хлеб. Тад је деверице узимају од девера и воде у нарочиту собу где ће провести до вечери. У овој соби пре свега је посађују да седне, а чим седне стављају јој мало једно мушкарче из младожењине породице у крило, које она дари чарапама. Затим је усправљају, стављају јој на главу сребрни „*мас*“ са поређаним дукатима на челу и певају јој многе песме као што је ова:

Благо тебе, кућо, благо тебе,
Дан који си дочекала
Да ти имаш овај одмен.

Или како се иста песма на албанском пева:

Љумња ти, е љумња дер,
Дитен си е кијенђех,
Се кије прутец ни одмен.

И док девојке овако млади певају, напољу читаво село учествује у најбучнијем весељу, износе се печења закланих јуница, волова, овнова, свиња а служе

вина и ракије, и заглушују с једне стране песме мушкараца а с друге зурле и тупани. И тако све до поноћи, кад треба да се млада и младожења повуку у своју одају. Пошто су мајку и оца у руку пољубили, кум их у ложницу уводи и посађује за постављену софру. Чим кум из собе изиђе, зурле и бубњеви надају паклену галаму, млађи девери тресну и разбију о врата ложнице пуну столну бонбона и слаткиша и почну их купити уз невероватну вику и гурњаву, истовремено други шчепају мараму с главе младожењине мајке и играјући у колу уз ужасну вриску је заједнички исцепају у најситније парчиће. И док тако напољу симболично бесни свадбено весеље, у ложници младенци треба да окусе од свега што је на софри. Један детаљ свадбеног мавровског ритуала је то што млада има чврсто зашивен учкур, који младожења мора да прекине.

Устајући ујутру из постеље, младожења мора оставити млади под јастук златну једну пару. А млада, излазећи, не сме крити своју кошуљу, јер тек пошто младожењина мајка или пак најстарија јетрва констатује „*невестинство*“ воде деверице младу са свирачима и сватовима на чесму да захвати воду и полије тамо свима сватовима да умију руке. Иначе, ако се „*невестинство*“ не би нашло, млада се родитељима враћа посађена наопачке на магарцу са репом у рукама. Младожењи, док га млада полива, сипају другови пепела на руке тако да му треба много времена док опере руке. А кад је умивање руку на чесми завршено, уз свирку, игру и песму враћају се сватови младожењиној кући где их чекају слаткиши и узварена шећерна ракија које им млада служи. Затим се сватови разилазе кућама на кратак одмор. — Пред подне¹⁸ младожења зађе са свирачима од куће до куће и ракијом и сувим грођем које вади иза појаса позива цело село на ручак и дарове. Кад се сви скупе код младожење, млада их све послужи ракијом и мезелуцима; а кад ручају, свекрва отвори младине сандуке и дарује кума, старога свата, девере и све остале сватове. Иза софре устаје доцкан по подне прво кум и опраштајући се са младом, кад му ова пољуби руку, дарује је крупном сумом новаца; а за њим устају стари сват, па девери и редом по старешинству сви сватови и дарују младу.

Ето како се, под упливом необично развијене имагинативности, врло сложено обавља свадба. А тако исто сложено обављају се и сви други обичаји. На сваки детаљ се ту бодро пази. Све ту има свој мистички и истовремено магични значај, па ако се ма што занемари, жива мавровска имагинација замишља читав свет од злокобних последица. Зато се свака појединост брижљиво памти и предањем чува, те доношењем обичаја са сојевима који су дошли са разних страна, сваки је обичај права обичајна синтеза.

5 — Последица карактеристичне мавровске имагинативности је такође необично развијено народно песништво. Тако рећи безброј лирских песама се у овој групи пева, врло разних мотива, необично сликовних фигура и јаких емоција.

Етнопсихолошки је карактеристично да највећи број ових песама по садржини припада врсти хајдучких народних песама. Примера ради наводимо следеће; пре свега ову о Шабан-аги која је нарочито омиљена и нарочито се често пева:

*Оздола идет Шабан-ага,
Шабан-ага, море, Шабан-фета.
Свите моли, ајде, му станова,
Само Неда Каљеш не му стана.
„Ори, Недо, мори, пуста Недо,
Не држи се Неда на високо.
Мина пролет, Неда, дојде зима*

*Ће ти фатам, Неда, твој те браћа.
Ти ће дојдеш, Неда, на молење,
Ће ми паднеш, Неда, под колено,
А ја ће се држам на големо“.
Стешка чини, море, пуста Неда:
„Моја браћа, аго, горски вуци.“*

¹⁸ А ово може бити сад, због великог умора на свадби, и неколико дана доцније.

Многе се песме певају са овим мотивом ликованја сестре, љубе, мајке или бабе Турчину који прети. Али су исто тако честе и песме бола за братом или сином хајдуком који је погинуо у гори, као што је на пр. ова:

Оф, леле, леле, Јано,
Оф, леле, мила душо,
Везден седиш, Јано, на Ђерђево,
Кому везеш свилена марама?
— Ја је везам за младог Ђорђија.
— Оф, леле, леле, Јано,
Оф, леле, мила душо,
Оф, абер дојде од Шара планина,
Да је млади Ђорђе погинуо.
— Цикну Јана како љута гуја,
Мртва падна, леле, на ђерђево.

У овим песмама се необично цени „арамиче, лудо бећарче“ а обично исмева мирно момче. Узмимо за пример ову сатиричну песмицу:

Анђелино, моме, Што си невесела? Ил' те глава боли, Ил те половина? — Нит ме глава боли, Нити половина; Туку сум си љута На мојата мајка. Мерак, море, имаф Лудо арамиче, Лудо то бећарче, А она ме даде Во богата кућа, Во богата кућа За слабо детенце. Ја појди до ковчег, И това по мене:	— Ори, мамо, мамо, Дај ми мрва папо. — Ја несум ти мајка, Малек те вркнуло. Туку сум ти жена, Желки да ми пасеш. — Ја појди по вода, И това по мене: — Ори, мамо, мамо, Дај ми мрва птута. ¹⁹ — Ја несум ти мајка, Малек те вркнуло; Туку сам ти жена, Желки да ми пасеш. Желки да ми пасеш Во солунско поље. —
---	---

Интересантно је да има врло лепих песама у којима се Мавровчани као хајдуци помињу у врло мало симпатичним улогама (песама, које су вероватно испеване од мавровске околине) које се ипак радо певају. Тако ова, коју нам је љубазно забележио Г. Стојан Стојановић, учитељ из Маврова:

Ори, Севде, Севде, Севдалино, Како росна детелино! Севдин татко, чорбаџија, Главни овчар Невен-Пеја, Да му пасе бело стадо На висока Шар-планина. Се заљуби Севдалина Во овчаро Невен-Пеја. Је разбрале сељаните Ке се Севда с Пеја љуби. Не вервал Севдин татко, Је повикал Севдалина, Како росна детелина: — Ори, Севде, мори Севдалино, Готви ручек, Севде, за овчара За овчара, Севде, Невен-Пеја. Кога чула Севдалина, Ми засука десна рука, Готовит ручек Севдалина. Земат ручек в бели руки, Право тргат Шар-планина. Кога је видел Невен-Пеја, Земал Пејо меден каван И со свирку вака збори: — Ори, Севдо, Севдалино,	Остај ручек на бел камен, Па се, Севде, дома врати. Разбрале се сељаните Ке се, Севдо, с мене љубиш. Па се севде дома врати. Колку Пеја со Севда зборит, Еј, удриле, леле, арамији, Арамији, љути Мавровчани, Му убиле добри Караменот ²⁰ . Караменот Карамбаша. Го фатија Невен-Пеја, Му врзава бели руки, Му собирава бело стадо. Напред трџат Невен-Пејо, А по него бело стадо. Им се моли Невен-Пејо, Да му примат бели руки, Да му даат меден кавал, Да засвирит, да запејет, Да кинисат бело стадо. Се излагале арамији, Му пуштива бели руки, Му подале меден кавал. Почна Пејо да ми свирит И со свирка вака зборит:
--	---

¹⁹ Велики овчарски пас.

— Ори Севдо, мори Севдалино,
 Како росна детелино,
 Кажи, Севде, на татко ти,
 Ме фатија арамији,
 Арамији Мавровчани
 Ми врзал бели руки,
 Ми утепа Караменот,
 Караменот Карамбашка,
 Нека збере сељаните,
 Нека дојде тој на вамо,
 Да земаме бело стадо. —

Кога чула, леле, Севдалина,
 Слзе рони и на татка збори
 Што је свири Невен-Пелен.
 Скокно, леле, Севдин-татко,
 Ми повика сељаните,
 Си вратија бело стадо.
 Го повика Невен-Пеја,
 Му је даде Севдалина
 Како росна детелина
 Да је љуби, ајде, да је грли.

Има и таквих песама којима се хајдук опрашта са својима, поздравља жену, наздравља крчмарицу и слично. На пример ова:

Блазе тебе, мори, Митро,
 Што татко си имаш
 Мошне чорбаџија.
 Што направил, мори, Митро,
 Сред села мејани,
 Сред села мејани.
 Точи, точи, мори, Митро,
 Вино ем ракија.
 Тутун тулребрекија.
 Кога ће се вратам, мори Митро,
 Од Шара-планина,
 Од Шара-планина,
 Скупо ће ти платам, мори Митро,
 Све жлти дукати,
 Жлти арамијски.

Необично интересно је да од свих хајдучких песама најрадије се пева како у мавровским селима која говоре наш језик тако и у Дуфу, где се говори албански, она стара српска песма о Хајдук-Вељку и Кара-Мустафи, и то у овоме облику и дијалекту:

*Кој ће ти носа твоја длга пушка,
 Деј, ђиди, болен Кара-Мустафа?
 — Хеј нека го носит тој Хајдук-Вељко,
 Зашто је боље јунак од мене.
 — Кој ће ти јаше твога црна коња,
 Деј, ђиди, болен Кара-Мустафа?
 — Хеј нека го јаше тој Хајдук-Вељко,
 Зашто је више јунак од мене.
 — Кој ће ти љубит твојата ханума,
 Деј, ђиди, болен Кара-Мустафа?
 — Хеј нека го љубит тој Хајдук-Вељко,
 Зашто је по добар јунак од мене.*

Поред ових хајдучких песама, којих има највише, Мавровци певају са нарочитим заносом љубавне песме које су по садржини увек пуне маште, идеалне и племените, а емоцијама снажне и оригиналне. Наведимо, примера ради, једну; ову, врло чулну и отмено дискретну у којој младић, после три године чежње, моли неку снаху да потражи од своје заове две јабуке које ће моћи ноћу љубити уместо дивних заовиних груди:

*Три године сејмен шетав,
 Ништо лошо не ти рекав
 Дојде време да ти речам
 Да ја речеш на золва ти,
 Да ми чува две јаблки
 Ни от ветер отвејани,
 Ни от слана попарени,*

*Ни от слнце обарени,
 Тук со рука искинати.
 Кога идем од работа,
 Да је љубам во полноћи,
 Да љубам две јаблки
 И да сомнам, хеј, золва ти.*

Велики имажинативци, Мавровци су испевали, искипили и сачували читаво богатство од јужносрбијанског народног лирског песништва; али и велики традиционалци, одржали су они све до данас народну епску песму.

6 — Причају Мавровци да су још само пре шесдесетак година имали гусле, али, пошто су певали о боју на Косову и Милошу Обилићу, били су сви

они који су гусле скривали немилосрдно прогањани од Турака и још више од Арнаута. Тако су гусле ишчезле. Али народна епска песма није.

Раније је у сваком селу ове групе било по неколико добрих певача; а данас се епска песма сачувала само код Мазаковаца, у чувеном соју добрих мавровских певача од старина. Не може се замислити ниједна већа слава, свадба и уопште гозба у овој групи без темпераментног, кривоногог пољака, Лентета Мазаковског и без његових „старинских“ песама. Пева он са много осећања старе мавровске хајдучке лирске песме и патетички народне епске, а Мавровци га слушају са нарочитим уживањем, старији често са сузама у очима. Његово певање епских песама по својој арији је истоветно са црногорским, херцеговачким, босанским, шумадиским и санџачким певањем, уз ту разлику што је необично варирано и далеко од монотоности обичног нашег епског казивања. Варијацијама основне арије скоро сваки стих је друкчије отпеван и нарочито према његовој садржини акцентован. И интересантно је да ове варијације нису никако импровизоване, већ увек, колико год смо ми пута слушали, истоветно, отпеване. Тако, уместо монотоности, скоро сваки стих има свој тон који нарочито подвлачи изражајност његове садржине.

У соју Мазаковаца епска песма се преносила од оца на сина. Ленте Мазаковски прича да је његов отац знао међу многим другим, једну песму о косовском боју која је трајала два сата. Док је био млађи нешто стихова је од ње памтио, али је сад заборавио и то. Садржина ове дугачке песме, коју зна препричати, обухватала је целу битку на Косову и то од позива кнез-Лазаровог, преко причешћа војске у Грачаници, преко косовске вечере, Обилићевог похода у турску војску, окршаја, све до смрти мајке Југовића.

Ленте данас зна певати око двадесет епских песама од којих једне припадају циклусу Краљевића Марка, друге циклусу хајдучких песама, а треће циклусу печалбарске потиштености и робовања под Турцима. Ове последње се односе на личности и догађаје последњих осамдесетак година, што је доказ да је мавровско народно епско певање остало творачко све до сора. А карактеристично је да су сачуване песме из баш ова три циклуса. Примера ради навешћемо из сваког циклуса по једну мавровску епску песму такву какву је данас Ленте пева; и пре свега из циклуса о *Краљевићу Марку и Филипу Маџарину*:

Књигу пише црни Арапине,
Књигу пише Филип Маџарине,
Књигу пише од Пирина града
На онога Краљевића Марка,
Па дозива своја верна слуга,
Да ми носит' књига во Прилепа
Код онога каурина Марка,
Да му кажет да је црни Филип
Бољи јунак од каура Марка.
Јахнал коња слуга арапова,
Право тргат у Прилепа града.
Кога дошол у Прилепа града,
Слагат с коња црни Арапине,
Па си одит во Маркови двори.
Излегнала Марковица млада:
„А што сакаш, црни Арапине?“ —
„Чујеш вамо, Марковице млада,
„Ме пратио Филип Маџарине
„Да донесам једна књига бела
„Која каже на твој господара
„Да од него Филип је појунак.“
Кога чула Марковица млада,
Рони слзи до Бога се чује.
Ал' ето ти Краљевића Марка:
„Што је теби Марковице млада?
„Што ми рониш слзи низ образи?
„Од каде ти пуста књига дојде? —
„Књига дојде од Пирина града,
„Од онога Филип Маџарина,

„Да је Филип појунак од тебе.“
Кога то чул Краљевићу Марко,
Се насмеја силно гласовито,
Отпадало лисје од дрвеће.
Па му викна на својата љуба:
„Чујеш, вамо, Марковице млада,
„Спремај, море, тешкога Шарена.
„Тури тешка до девет колана,
„И стегни му седло шимширово,
„И тури му буклија со вино.
„Дај ми мене тешка боздогана,
„Да ја одам во Пирина града,
„Еј, на гости Филип Маџарину“.
Спремат коња Марковица млада.
Дават брзо тешка боздогана,
И се врли Краљевићу Марко,
И се врли на свога Шарена;
Право тргат во Пирина града
Ке онога Филип Маџарина.
Кога виде Филип Маџарине
Кога виде, хеј, тој страшен Марко
Уплашил се, стана жена права,
Го повика у свој те дворови,
И нуди му буклија со вино:
„Јади, Марко, пи и се весели;
„За тоа сум јунак те повикал,
„Да пијеме, да се веселиме.“
Викнал силно Краљевићу Марко
Сва се кула из темеља љуљна:

„Излез вамо, црни Арапине,
 „Да у поље мегдан ми делиме!”
 Неће Арап, море, да излезе.
 Ми потера Марко брз Шарена,
 Ми прескочи преко та авлија,
 Фахат, море, црна Арапина,
 Го удара с тешка боздогана,
 А колко го Марко лесно удри,
 Трипут скокна Арап во земјица.
 Крена Марко тешка боздогана,
 Му поруши, море, бели двори,

Па се Марко јунак дома врати.
 Го причека Марковица млада:
 „Што направи, млади Господине?
 „Ал’ утепа црна Арапина?
 „Ал’ поруши Арапови двори?
 Му кажоат Краљевићу Марко:
 „Не плаши се, Марковице млада,
 „Спасив тебе, море, од душманот,
 „Од душманот, од мали јунакот”.
 Кога чула Марковица млада,
 Го пољуби Краљевића Марка.

Карактеристична мавровска имагинативност огледа се се у овој песми на оним детаљима којим се описује моћни Марков смех падањем лишћа са дрвећа и његов страшни глас љуљањем Маџаринове куле. Исто тако је изразит опис Маџариновог страха тиме што Маџарин од страха постаје жена. Не мање је интересантан имагинативни потез певачев којим описује страшни Марков ударца буздованом тиме што је Маџарин од овога ударца трипут од земље отскочио.

Имагинативношћу се одликује и следећа хајдучка песма у којој „Дукатинче младо арамијче” својим јунаштвом замењује остарелог и онемоћалог Краљевића Марка.

Коња којет црни Арапине,
 Коња које во црна темнина
 Без борица, без бело видело.
 Плочи меџат све жути дукати,
 Клинци меџат све бели грошови.
 Ал’ ете ти Краљевића Марка
 Остарел је па го тихо праша:
 „Божја помоћ, црни Арапине!
 „Што коњ којеш во црна темнин
 „Без борица, без бело видело?
 „Ке ти мислиш умре ако Бог да?
 Му кажоат црни Арапине:
 „Чујеш вамо каурине Марко,
 „Утре, море, те чекам в сватови,
 „Ќе искочам на четири друма,
 „Ќе ја отмам млада невестата”.
 „Чујеш, море, црни Арапине,
 „Тамо имат од моје колено,
 „По имену дете Дукатинче,
 „Дукатинче младо арамијче,
 „Оно, море, девер на невеста,
 „Глава дават невеста не дават”.
 Си излегол црни Арапине,
 Си излегол на четири друма,
 Је пречекал киџени сватови.
 Напред тргат кумот и старојко.
 Летнал кумот, море, да ми бега
 И по него, леле, сви сватови:
 Ал’ не бега дете Дукатинче;
 Глава дават, невеста не дават.
 Викнал љуто црни Арапине:
 „Чујеш, вамо, дете Дукатинче,
 „Дукатинче, младо арамијче,
 „Дај ми вамо таја невестата,
 „Да те младо, море, не погинам.
 „Мене ми је, море, жал’ за тебе,

„Да не гинеш младо ем зелено”.
 Кога чуло дете Дукатинче,
 Дукатинче младо арамијче,
 Силно, море, дете се насмеја:
 „Еј, чујеш ти, црни Арапине,
 „Глава давам невеста не давам”.
 Кога то чу црни Арапине,
 Го дочека, ој, на десна рука,
 Го преврти, меле, преко себе.
 Тад потегна дете Дукатинче
 Тад потегна, море, бритка сабља,
 Па потрча за црн Арапине,
 Да му скине, море, црна глава.
 Го стигнало на четири друма;
 Еднуш удрил дете Дукатинче,
 Еднуш удрил, глаата је скинал,
 Па је земат црна во зобница.
 Се сабрава киџени сватови,
 Право тргат, море, в бели двори
 Ке онога Краљевића Марка.
 Кога биле пред бели дворови,
 Искочила Марковица стара,
 И пред неја господарот силни.
 Тога фрлат дете Дукатинче,
 Тога фрлат Арапова глава:
 „Еве тебе, о мој ујко Марко,
 „Еве тебе од Арап јабука;
 „Това ти је Арап попатрио
 „Да му одиш утре ти на гости”.
 Кога виде Краљевићу Марко,
 Он се маши у свилни џепови,
 Му извајат до десет дуката:
 „Еве тебе до десет дуката
 „Да си пијеш, море, да лумпујеш,
 „Бре, аферим, дете Дукатинче;
 „Дукатинче младо арамијче”.

Од епских песама које се односе на скорашње личности и догађаје, навешћемо ову о „Кир-Василку”, чувеноме трговцу из соја Лазароваца, који је средином прошлог века стекао огромна имања у Скопљу а својим ханом доминирао свеколиком околином Милетина, и чијој мудрости и јунаштву су могли доскочити качаци само преваром коју ова песма описује:

Се собрале, ајде, се набрале
 Голи, боси, ајде, Зајађани.
 Ће ми одат, ајде, в Милетино,
 В Милетино, ајде, ке Васиљка.
 Напред тргат, ајде, барјактарот,
 Барјактарот, ајде, Кучук-баша.
 Викнал силно, море, барјактарот:
 „Ој, Васиље, море, Кир-Васиље,
 „Отварај ми, море, ански врати.
 „Несме мије, море, лоши људи,
 „Тук сме мије, море, Мавровчани,
 „Мавровчани, море, губерције”.
 Се излга, ајде, Кир-Васиљко,
 Му отвори, ајде, вити порти.
 Напред скочи, ајде, барјактарот:
 „Ој Васиље, море, Кир-Васиљко,
 „Готви ручак, море, Кир-Васиље,

„Сладок ручек, море: комат, зелник,
 „Комат, зелник, море, тиганици.
 „Вађај пари, море, Кир-Васиље.
 „Тргај оро, море, Милетинско”.
 Давал пари, ајде, Кир-Васиљко,
 Тргнал оро, ајде, Кир-Васиљко,
 Готвих, ручек, ајде, Кир-Васиљко.
 Кога биле, ајде, све готови,
 Викнал силно, море, буљубаша:
 „Попрати не, море, Кир-Васиљко,
 „Попрати не, море, више село.
 „Покажи ни пути за Куманџ”.
 Им излегол, ајде, Кир-Васиљко,
 Ги извадил, ајде, више село.
 Прво скочил, ајде, барјактарот,
 Извадил си, леле, танка пушка,
 Го утепа, леле, Кир-Васиљка.

Овакво се епско песништво пре свега најстарије јуначко, затим хајдучко и најзад о најстаријем потиштенем печалбарском животу сачувало све до данас у овоме хајдучком збегу и арамијском гнезду. Далеко од разних историских утицаја који су лако продирали у долине, Мавровци су очували у потпуности сву јужносрбијанску народну традицију.

7 — Под упливом живо сачуваног свога националног предања и могли су многи Мавровци „на прва пушка Карађорђево“ да сиђу са своје планине и уз устанике првога устанка гину, надајући се да ће и свој крај ослободити од Турака. Памти се и данас да су „све хајдучке чете од Маврова ратовале за ћесар и Карађорђе.“ Томе одлажењу свих најбољих мавровских људи на устанак (са кога се нико није вратио), гдекоји старци, као што је Јандре Зеленгоровац, прописују нагло слабљење Маврова и пад у гурбечилук.

А ово мавровско народно предање о учествовању у првом српском устанку потврђују несумњиви историски податци, који се налазе у М. Ђ. Милутиновићевом делу: *Поменик знаменитих људи у српском народу* и Л. Арсенијевић-Баталакиној књизи: *Историја српског устанка* (х. I.) Ево тако ова историска сведочанства резимира Г. Др. Тих. Ђорђевић у својој књизи: *Македонија* (друго изд. стр. 92—95. „Вучко Чикић из Маврова. У аустро-турском рату био је официр.²⁰ После рата није смео прелазити у своју домовину, која је била под Турцима, већ се настанио у Срему и уживао аустријску пензију. Чим је букнуо устанак у Србији, 1804 године, жртвовао је пензију и миран живот, дошао је у Србију и ступио у ред бораца. Као командант војске, која је Турцима давала отпора с југа, он је основао чувено српско утврђење, Делиград. У одбрани Делиграда Чикић је славно погинуо, 3. априла 1808. године. Сахрањен је у манастиру Светом Роману, близу Делиграда. После њега предузео команду на Делиграду његов брат. — *Кузман Чикић*, такође из Маврова. И он је био аустријски добровољачки официр. И он је у Срему становао и уживао аустријску пензију. И он ју је напустио и заједно с братом дошао у Србију. И он се храбро борио за ослобођење од Турака. — *Мица Брка*, родом из Маврова, син Милоша Крајевића, добровољачког поручника из аустро-турског рата. У Кара-Ђорђевоу устанку борио се врло храбро у свима бојевима. Најзад је јуначки погинуо уз Хајдук-Вељка 1813. године. — *Петар Новаковић-Чардаклија*, родом из Леунова. У аустро-турском рату био је капетан. После рата уживао је аустријску пензију. Чим је чуо за устанак, жртвовао је пензију. Као паметан и искусан човек слат је од стране српских устаника у различите мисије: најпре, у Петроград, 1804., затим у Цариград, 1805., и у главни штаб руске војске, 1807. године. Кад је, 1805., образован Правитељствујушчи Совјет Србски, он је био његов члан. Умро је 1810.“ Чардаклијин брат Јован се такође истакао

²⁰ По предању из соја *Арићеваца*. В. мало више одељак II, 12.

као вођ у борби противу Турака. — Ништа, дакле, није историски тачније од мавровског предања да су се многи Мавровци борили уз Аустрију и Карађорђа за слободу Срба. И нимало није чудо, кад се узме у обзир карактеристична мавровска имагинативност, инвентивност и храброст, што су мавровске хајдучке харамбаше постале у аустријској војсци поручници и капетани, а међу усташима српског првог устанка конструктори и команданти највећих утврђења и највештији дипломати.

Историска је чињеница да су се Мавровци борили са својим Мицом Брком уз Хајдук-Вељка, те је јасно зашто се у овом старом хајдучком гнезду и данас најрадије пева горе наведена песма о Хајдук-Вељку и Мустафа-паши, о Хајдук-Вељку, томе узору хајдучке племенитости, господства и јунаштва.

Народно предање је, уопште, у овој психичкој групи врло обилато а национално осећање јако развијено. Изнад Маврова показују Мавровци „Маркову крсту“, огромну једну стену, коју је Марко Краљевић бацио, веле, чак из Прилепа овамо надмећући се са Мином од Костура; а мало даље од овог Марковог камена указују чобани на нека удубљења у камењу која, веле, да су „Обилићеви стапки.“ Радо причају приче о Косову и разним хајдучима познатим у српској народној епској поезији („Старина Новак“, „детенце Грујица“ и т. д.).

Карактеристично за Мавровску психичку групу у јужњачкој варијанти динарског психичког типа је и то да се код њених доминантних сојева одржало национално осећање скоро егзалтирано. Ова психичка група је за последњих шесдесет година дала многе од најодушевљенијих и најпожртвованијих национално-просветних раденика на Југу. И психолошки карактеристично је у томе смислу, да најпростије мавровске сељанке данас успављују у колевкама синове своје, обећавајући им у својим успаванкама као највишу ствар, да ће их испратити краљу у војску да своју отаџбину чувају, да свога краља чувају. Ево како гласи једна таква успаванка, коју на албанском певају мајке у Дуфу (јер српског језика не знају), коју нам је љубазно прибележио Филип Гавриловић, учитељ у томе селу:

Љуљи, љуљи нона ђанин,
Бали ошт и нонес, ђ,
Бали доти ритет, ђ,
Доти бохет трим, ђ.
Дота рујне нонен, ђ.
Дот шкојне н' гурбет ђ.
Доти дргојне нонес, ђ.
Доти шкојне аскер, ђ.
Дота руејне ватанин, ђ.
Дота руејне краљин ђ.

(Љуља, љуља мајка детенце.
Детенце је мајкино.
Дете ће да ми порасте,
Па ће ми јунак бити.
Чуваће своју мајку.
Отићиће у печалбу.
Слаће аманете мајци.
А мајка ће га испратит у војску
Те ће чувати отаџбину,
И чувати краља).

Национално осећање се живо сачувало и код ових типичних Мавроваца у Дуфу, који су под јаким притиском арнаутске тираније за последњих осамдесет година примили сва спољашња етничка албанска обележја, одело, поредак у кући и језик, а сачували сав свој унутрашњи живот вере, обичаја, мишљења и осећања изразито српски и карактеристично мавровски. Сам албански језик им је пун српских речи, тако да веле да се са Албанцима из Албаније не могу разумети. Старији Дуфчанци причају да њихове бабе нису уопште знале албански и да су мајке тек почеле да уче, јер се српски говор главом плаћао. У осталом, појединачном анализом смо раније²¹ утврдили да су сви дуфски сојеви, осим Балабанлара и Бодуроваца дошли из српских од старина крајева као што су Црна Гора, Поречје и други. Карактеристично је, пак, за целу мавровску психичку групу да је и оно њено село, које због свога географског положаја било је приморано да прими албански језик, сачувало је све до данас српске народне песме најчешће у преводу а неке и на српском језику (као што је, на пример, горе наведена песма

²¹ В. одељак II.

Хајдук Велко и Мустафа-паша), ове на српском чак и неразумевајући а знајући само о чему оне говоре.

Под упливом, дакле, необично развијене *имагинативности*, са којом психолошки нужно иде и необична развијеност осећања, мавровска психичка група је карактеристично сачувала, и то синтетички из разних доба и крајева, читаво богатство народних песама и национално осећање необично отпорно и јако.

8 — С обзиром на ону другу диференцијелну одлуку мавровске психичке групе, необичну прекост у реакцији, карактеристично је то што се у њој дата реч поштује као светиња и неприкосновеније држи него ма у којој другој групи динарског психичког типа. Нарочито поштовање дате речи је социјална нужност у средини чији доминантни психолошки чиниоци одликују се нарочитом наглошћу у реакцији, у средини која би могла бити онемогућена непостојаношћу својих чинилаца.

Дата реч је за Мавровца, по предању од вајкада била света. Они се једино међусобно везују, и за сада не осећају потребу чвршћих легалних веза.

Код њих се све до скоро чувао чак и прави култ дате речи. Недавно су напустили свечана зарицања, давања својих речи пред ужим или ширим скуповима. А само пре стотину година имали су сви Мавровци заједничко место, и данас звано *Клетовник*, брдашце на један километар раздаљине од Леунова идући Нићифорову, на коме се „*заклињало*“, „*реч давала*“, свечано пред свим селима сведочило. И ту што се говорило, узимано је као апсолутна истина или нешто што ће се извршити макар главе то стало. Прича се да је на клетвенику био врло дебели суви храст, о којем је висио огроман гвоздени ланац (неки веле да је тии ланцем некада било од Турака везивано мавровско робље) и да је онај који је сведочио или се зарицао држао се једном руком за тај ланац. Веле да се овај ланац сав у прашину расуо и суви храст заједно са присутнима разнео, кад је неки држећи се једном руком за њ а другом за „избушени“, шупљи штап, криво реч дао.

Но ако су ове примитивне церемоније ишчезле, сам социјални култ дане речи, као друштвена реакција на прекост појединаца, код Мавроваца се у потпуности сачувао. Сва друштвена истина и правда на њему почива.

9 — Као општу карактеристику духовнога живота мавровске психичке групе, која такође резултира из оних појединих одлика доминантних сојева које смо детаљном диференцијалном анализом утврдили, назначићемо на крају овог одељка диференцијалне синтезе, ону нарочиту душевну *ведрину*, којом се Мавровци потпуно издвајају од своје околине.

Ведрина је оно што Мавровце етнопсихолошки јасно издваја с једне стране од њихових горњополошких забринутих суседа, с друге стране од утучених и у својој утучености достојанствених горњоречких пријатеља и с треће стране од увек заузетих и снуждених Мијака. Свака реч им је прозрачна, сваки гест јасан. Главу држе високо. Увек светла, поносита лица, све на њима одише природном слободом и дубоком веселошћу.

Необично развијене уобразиље, свако од њих јасно види ствари и јасно о њима говори. Необично брзе реакције, ништа га не може збунити ни сплести, ништа га помутити у његовим мишљењима и стремљењима. Сав понет својим добро утврђеним народним предањима и јасно замишљеним животним плановима, сав надахнут својим свакодневним имагинативним стваралачким инвенцијама, сваки је Мавровац ведар и весео.

У овој нарочитој ведрини, којом се одликује мавровска психичка група, огледа се пре свега међусобна хармоничност самих њених карактеристичних психичких способности и одлика а затим и потпуна њена диференцијална психичка припремљеност и прилагођења својој географској, економској, етничкој, историској и културној средини.